SAMH SPECIAL EDITION 2026 GOUDA

DE ZILVER HISTOGRAAF SCHOONHOVEN

OVER DE DUIZEND MEESTERS, HUN WERK EN HUN STAD

Zilver Histograaf
Schoonhoven

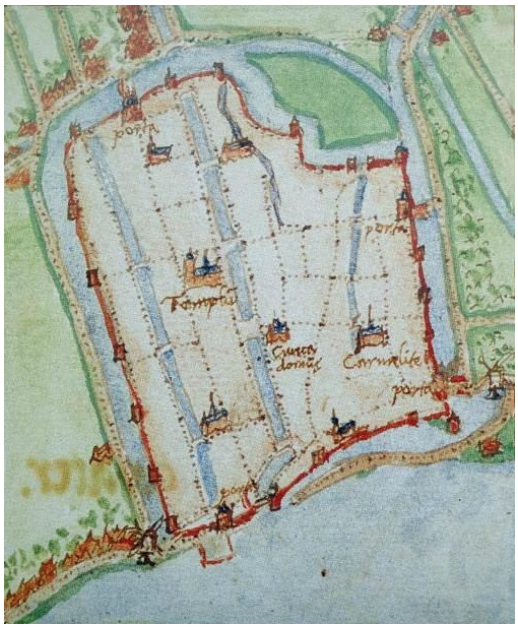
21 augustus 1300

Misdaden Nicolaas II van Kats

Navigeren

Klik op auteur en/of titel: naar de pagina.

Klik op november | 2026: terug naar inhoudsopgave.

Bij de cover

De muur en de gracht om
de poort van Schoonhoven,
Jacob van Deventer
'Kloosterkaart' 1562.
Met dank aan Ton van Velsen, Bussum

Afb. uit: Koeman, Visser
Stadsplattegronden
(Landsmeer 1992).
Bew. RKa.

1	Inhoudsopgave	| *Special Edition* nr. 1, november 2026
2	Redactie en bestuur	| Aanzet tot de Zilverstad: een misdaad. Voorwoord *Special Edition*
3	Rene Kappers	| Misdaden van Nicolaas II van Kats. Grote gevolgen
12	Rene Kappers, Dick Mentink (†)	| Stadsrechtoorkonde van Schoonhoven, 21 augustus 1300. De misdaden in 1300 van Nicolaas II van Kats, heer van Schoonhoven
32	Idem	| Bijlage. De oorkonde van 21 augustus 1300; tekstregistratie, hertaling en commentaar
39	Sponsors	| Panorama van de Zilverstad

Aanzet tot de Zilverstad: een misdaad
voorwoord *Special Edition*

Redactie en bestuur

Misdaden hebben altijd onbedoelde gevolgen. Een bank wordt beroofd. De dader wordt gepakt, en de uitkijk ook. De uitkijk draait voor 3 jaar de bak in. Een hele familie in zak en as en in diskrediet. ‘Zo had ik het niet bedoeld’ stamelt de gedetineerde uitkijk tegen zijn kinderen die op het bezoekuur met hem communiceren door de glazen wand.

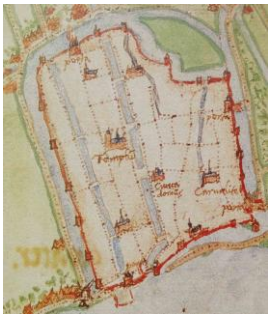
Jan II van Renesse, heer van Gouda, vroeg zijn achterneef om borg voor hem te staan. De verre neef voldeed aan dat verzoek. Jaren later werd Jan II van Renesse mede schuldig bevonden aan de moord op graaf Floris V en sleurde zijn borgen mee in het verderf. Achterneef Nicolaas II van Kats, heer van Schoonhoven, zal toen ongetwijfeld hebben gezegd dat dat niet de bedoeling was: ‘ik was alleen maar borg’. Maar ja, ‘*... the way to hell is paved with good intentions*’. Ook toen al.

Vanwege die misdaden en hun reactie tegen van Kats mochten Schoonhovenaren in 1300 een gracht aanleggen en een muur bouwen om hun stad. En de graaf zou de muur betalen. De Schoonhovenaren deden het lekker ruim met oog op groei. Plek zat dus de eerste 100 jaar. En vervolgens belangrijk geworden, want intussen werd Schoonhoven Residentie en Hofstad. Een luisterrijk hof met veel Grote Pracht, ook met goud en zilver. Plus een rijk leven geleefd, en voor de levens hierna veel gebeden in alle nieuwe kloosters en kerken. Maar dan? De stad was nu inmiddels ‘vol’. En de nieuwe graaf wilde een uitbreiding niet betalen. Het bleef zoals het was: 24 voetbalvelden.

De 2700 inwoners zitten opgesloten door de muur en de gracht. Iedereen die meer ambieert dan hij nu heeft, moet de stad uit. Groei moet weg als het ruimte kost. Goud- en zilversmeden echter kunnen tot op de dag van vandaag uit de voeten op de ruimte in en om hun eigen huis. 1000 Meesters uit 380 families deden het en doen het zo en ze boerden er per saldo wel bij. In en om hun huizen aan de Oude en de Nieuwe Haven, in de Koestraat en in de andere straten. De stad dreef en drijft jarenlang op de economische kracht van het goud en zilver. De Zilverstad werd gaandeweg geboren; de titel overigens pas in 1914. Bij elkaar een onbedoeld gevolg van de misdaden van Nicolaas II van Kats. Hij had de Zilverstad zeker niet bedoeld, maar wel de aanzet veroorzaakt.

Veel leesplezier,
Redactie en bestuur,
met dank aan Streekarchief Gouda die deze *Special Edition* van de Zilver Histograaf mogelijk maakte.

PS. in de bijlage de uitgewerkte Stadsrechtoorkonde van 21 augustus 1300 waardoor deze toekomst mogelijk werd.

Misdaden van Nicolaas II van Kats. Grote gevolgen

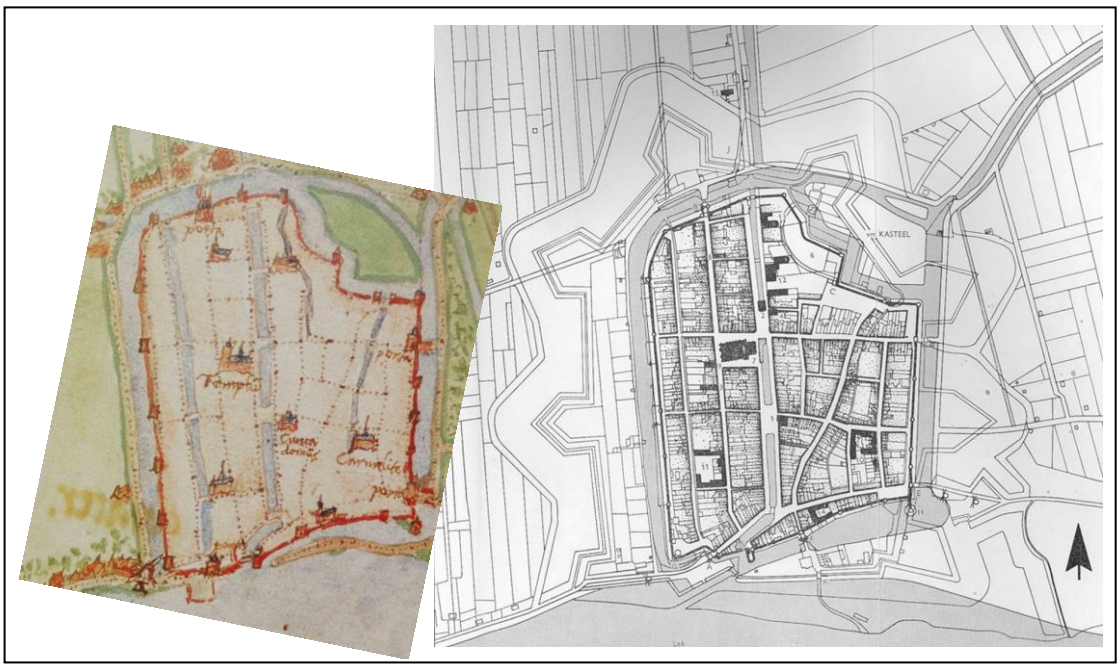
Rene Kappers

Het besluit op 21 augustus 1300 om Schoonhoven te mogen ‘vesten’ heeft grote gevolgen. Tot vandaag zijn die zichtbaar in de stad. Poldersloten werden tot stadsgrachten en de stad werd ommuurd. Er kwam een gesloten ring voor de verdediging tegen vijand en water. Het werd 1,7 kilometer muur rond 18 hectare grond, ofwel 24 voetbalvelden. En met de verzekering dat de graaf het zou betalen. De poorters zaten voortaan veilig. Maar wel opgesloten zoals later bleek.

In dit artikel worden de grote gevolgen geschetst van de misdaden van Nicolaas van Kats in 1300 voor Schoonhoven, en hoe hierdoor de aanzet werd gegeven voor het ontstaan en de ontwikkeling van Schoonhoven als Zilverstad.

De stadsplattegrond als gevangenis

Archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat de gehele stadsmuur in één keer gebouwd is omstreeks 1325.[1] Het ommuurde gebied in 1325 is niet anders geweest dan omstreeks 1560 op de kaart van Van Deventer. Geprojecteerd op de stadsplattegrond uit 1828 is het gebied van de oude stad binnen de muren nog steeds hetzelfde; ook het stratenpatroon is vrijwel ongewijzigd (afb. 1).

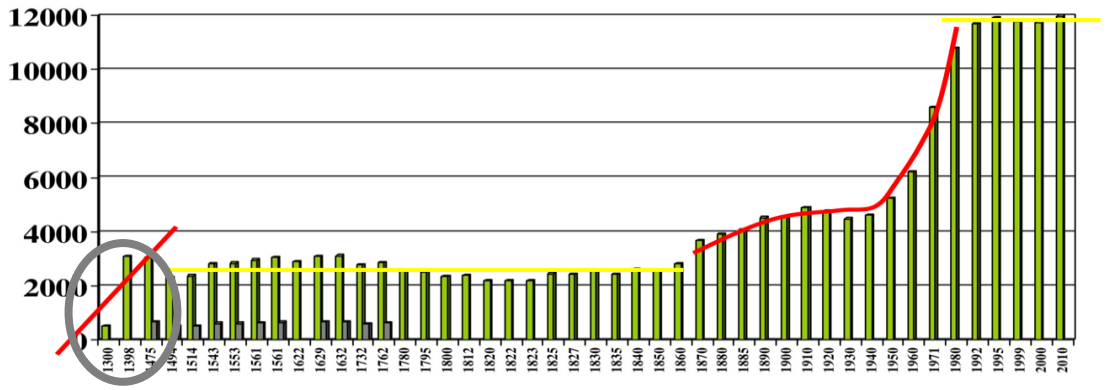
Afb. 1 Schoonhoven. Links, stadsplattegrond van Jacob van Deventer, ‘Kloosterkaart’, ca. 1560. Rechts, idem. geprojecteeerd op de stadsplattegrond Schoonhoven uit 1828, bijlage VIII in Visser, e.a.‘Schoonhoven en Nieuwpoort’ (1990). Projectie door K. Goudriaan, lezing ‘Klooster in Den Hem’, HVS 26 nov. 2007.

[1] J.C. Visser, ‘De plattegrond van Schoonhoven in het stedenboek van Blaeu’, *Tijdschrift Koninklijk aardrijkskundige genootschap* 72 (1963) 5-8, ald. 7; idem, *Schoonhoven. Ruimtelijke ontwikkeling* dissertatie (Assen 1964); J.C. Visser, e.a. ‘Schoonhoven en Nieuwpoort’ in: P.A. Hendrikx, e.a. Historsche stedenatlas van Nederland, afl. 5 (Delft 1990); H.A. Verhoef, *Historie en archeologie van de stad Schoonhoven, privé uitgave* (Schoonhoven 2025) hoofdstuk 3.

Het aantal inwoners en huizen

Er woonden in 1300 naar gefundeerde schatting 500 mensen.[2] Dat zijn met de factor 4,7 dus 100 huizen.[3] De studie naar het aantal inwoners van Schoonhoven laat zien dat de spectaculaire groei in aantal inwoners plaats had tussen 1300 en 1398: van 500 naar 3.100. Daarna blijft het aantal inwoners vrijwel stabiel tot 1860: gemiddeld 2.700 inwoners (grafiek 1).[4] De stad was kennelijk vol; na 1400 kon er zogezegd 'niemand meer bij'.

De toename van het aantal huizen moet ook in dezelfde periode hebben plaats gehad. De kaart van Blaeu uit 1649 is qua bewoond oppervlak binnen de muren vrijwel gelijk aan de kaart van Van Deventer uit 1560. In 1560 moeten er -berekend- 640 huizen hebben gestaan; 90 jaar later op Blaeu -berekend- 660 op het zelfde grondgebied binnen de muren en gracht.

Grafiek 1 Aantal inwoners van Schoonhoven 1300 - 2010 en haardsteden/huizen 1475-1762.

Bij elkaar, stadsplattegronden en bevolkingsgrafiek, betekent dit dat er tot 1860 op de economische, demografische en sociale ontwikkeling een rem heeft gestaan. Alles wat groeide moest de stad uit. Voor expansie was er geen ruimte. Het enige ambacht en nijverheid die wel plek had om te groeien waren de goud- en zilversmeden. Zij hebben weinig ruimte nodig voor het maken van hun hoogwaardige producten. Op de achtererven van hun huizen was plaats en voldoende lengte om bij te bouwen en te groeien op de kavels die tussen de poldersloten gerooid waren.[5]

Overigens gold deze rem op de groei evengoed het sociale kapitaal. 'Te veel' gezinsleden of nageslacht kon geen eigen huis meer bouwen en moest vertrekken.[6]

---

[2] J.C. Visser, 'Dichtheid van de bevolking in de laat-middeleeuwse stad', *Historisch Geografisch Tijdschrift* (1985) 10-21, Bijlage 1, p. 20, Schoonhoven 500 inwoners in 1300; J.C. Ramaer, 'De middelpunten van bewoning in Nederland, voorheen en thans', *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch aardrijkskundig genootschap* 38 (1921) 1-38, 174-215: aan de hand van aantallen weerbare mannen in 1398, voor Schoonhoven 3100 inwoners; R. Kappers, Nogmaals 'In de tand des tijds', het aantal inwoners van Schoonhoven. Nu van 1300 tot 2010, *HEK, Historisch tijdschrift voor de Krimpenerwaard* 39 (dec 2015) 107-116: 1475, 1494, 1514, Enqueste (1494) en Informacie (1514), 10de penning 1543, 1553, 1556, 1561.

[3] Factor 4,7 in: A.M. van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland in de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw, dissertatie* (Wageningen 1972).

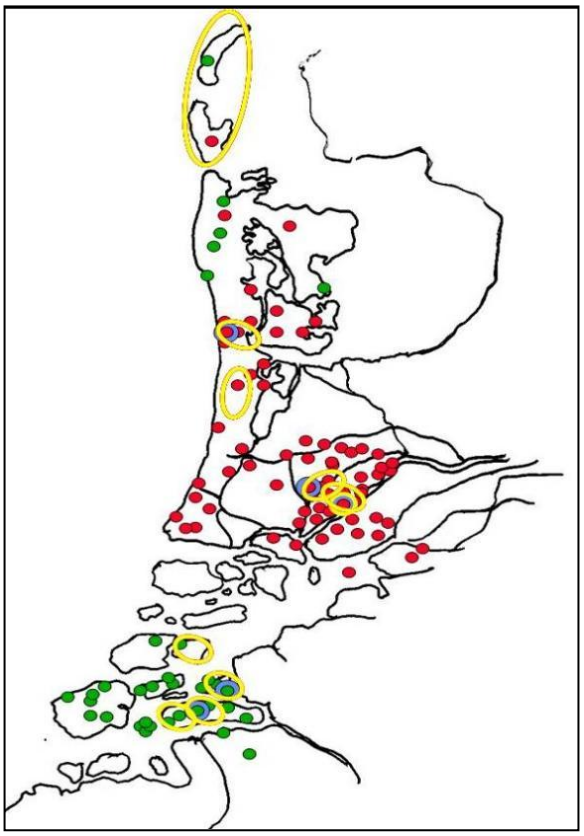
[4] Kappers, Nogmaals 'In de tand des tijds'.

[5] Th. M. Elsing, *Schoonhoven en verder; doctoraal scriptie RUU* (Schoonhoven 1987) 142-144.

[6] Zie de diverse genealogische studies van Schoonhovense families door Ferry Mol en Rene Kappers, onder meer: 'Genealogie Lazonder (met een 'z')'; *Graves Kooiman of Kooiman. Dynastie van goud- en zilversmeden in Schoonhoven;*

Residentie, Schoonhoven als bestuurlijk centrum

Graaf Jan II is heer van Schoonhoven; hij confisqueerde in 1300 het goed van zijn leenman Nicolaas II van Kats wegens misdaden jegens hem en de poorters van Schoonhoven.[7] De graaf heeft er de hoge rechtsmacht en houdt het goed van niemand. Het is een eigen heerlijkheid van hemzelf zoals het dat ooit ook was van Willem II en Floris V: een door Hugo Botter van de Leede uit eigen opgedragen goed, terugontvangen als leen, en voorbestemd als weduwegoed voor zijn echtgenote vrouwe Asekijn. Door gebrek aan nageslacht werd het later 'ledig' -vacant- toen Hugo Botter overleed.[8]

Afb. 2 De bezittingen, goederen en rechten, van Jan van Beaumont/Jan van Blois, omstreeks 1356, naar Kort (1984, 1985), Leenkamer Blois, rood voor Holland en Waller Zeper (1914) groen voor Zeeland. Hoge heerlijkheden in gele en steden in blauwe cirkels.

De zonen van graaf Jan II -graaf Willem III en Jan van Beaumont- deelden zijn erfenis. In 'delingen van broeders' kreeg Jan van Beaumont in 1309 het Goed van Schoonhoven. Ook kreeg Beaumont andere bezittingen in Holland, Zeeland en Westfriesland. Dit zijn allemaal verbeurde goederen van de moordenaars van Floris V, van hun medeplichtigen en van de borgen van Gijsbert van Amstel en Herman van Woerden -66 verschillende edelen- die al in 1285 en 1288 tekenden voor borgstelling met al hun goed, zowel leen als eigen.[9] Bij elkaar een complex van hoge en lage heerlijkheden, van rechten en belangen (afb. 2). Het gefragmenteerde complex strekte zich uit van Vlieland in het noorden tot Heinkelensoord zuidelijk in Zeeland. Het gaat van de kust van de Noordzee tot de Zuiderzee, en tot de grenzen met het Sticht, Gelre en Brabant. Vijf andere steden inclusief hun goederen horen erbij: Goes, Tholen en Reimerswaal in Zeeland, Beverwijk en Gouda in Holland.[10]

Dit alles moest bestuurd worden. Jan van Beaumont bestemde daar de vrije stad Schoonhoven voor: de stad werd zijn residentie. Het al aanwezige versterkte huis werd vergroot tot 'onser borch in Schoonhoven' waar rekeningen werden afgehoord, lenen verheven, recht gesproken, administratie bijgehouden en oorkonden

[7] Mieris II 16, 21 aug. 1300; J.W.J. Burgers, *Registers van de Hollandse Grafelijkheid 1299-1345*, ZH 145, digitaal, https://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/ /oorkonde/ZH_145.

[8] R. Kappers, D. Mentink, 'Schoonhoven, meer dan 725', *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard, HEK*, 2006, p. 21-34; Idem, 'Schoonhoven, een uit eigen opgedragen leengoed, een *feodum oblatum*', ter publicatie aangeboden mei 2020.

[9] B. de Keijzer, *De borgen voor Gijsbert van Amstel en Herman van Woerden. Onderzoek naar borgstellingen in de middeleeuwen* (Rotterdam 2011) p. 92 (tabel), p. 95-97, 99 lijst (oorkonde 1285), 103-105 (oorkonde 1288).

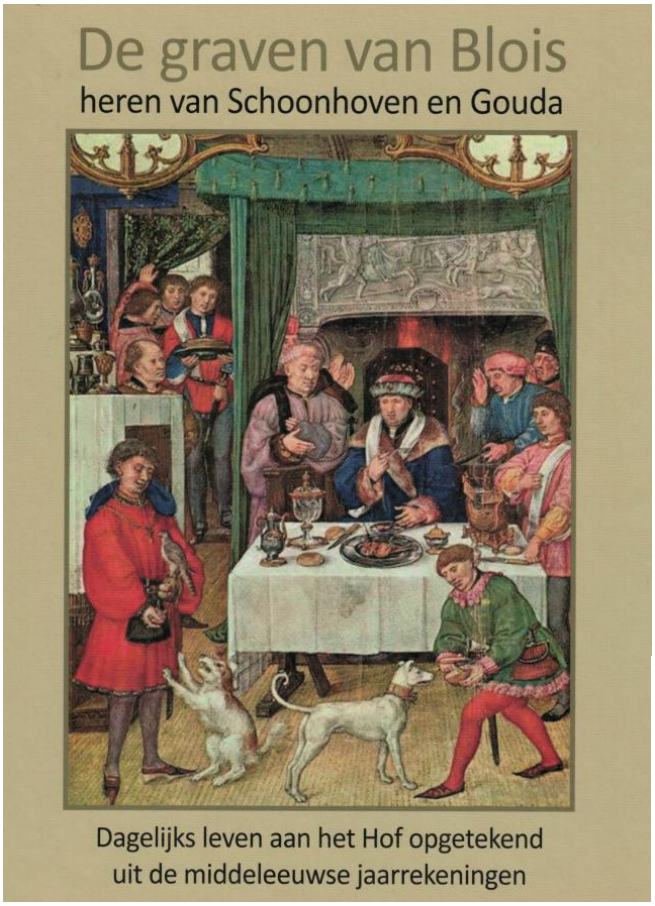
[10] Kappers, '700 Jaar geleden: Jan van Beaumont, heer van Schoonhoven. Waarom, hoe, het belang en wanneer?', HEK 33 (2009) 1-10.

uitgevaardigd.[11] Er werd leenhof gehouden -leenmannen die recht spreken en bestuurlijk handelen over leenzaken- en er ontstond een eigen leenkamer.[12]
Schoonhoven ging -door Willem III in 1322 hersteld in haar rechten als vrije stad- deelnemen aan de Grafelijke Dagvaarten (vergaderingen) met de graven van Holland. Daartoe werden tussen 1324 en 1433 de schepenen van Schoonhoven 77 maal afgevaardigd en was Schoonhoven 32 keer plaats van bijeenkomst. Ook na 1433 ging dit voort.[13]

Bij elkaar werd Schoonhoven tussen 1309 en 1398 een druk bestuurscentrum waar het een gaan en komen was van hoge en lage adel, van bestuursambtenaren, baljuwen, schouten, rentmeesters, etc. uit Holland, Zeeland, Westfriesland, Henegouwen en andere streken.

Schoonhoven Hofstad

Door toedoen van Jan van Beaumont werden Schoonhoven en zijn Hollandse en Zeeuwse bezittingen door de graven van Holland in 1356 aan zijn kleinzoon Jan van Chatillon verleend. Deze Jan werd later in Schoonhoven bekend als Jan van Blois. De voorwaarde aan Jan van Blois was wel dat hij zou afzien van aanspraken op Henegouwse en Franse goederen.

Afb. 3 Omslag van De graven van Blois *H.A. Verhoef (Schoonhoven 2015) Uit: Breviarium Grimani, Vlaams verlucht handschrift (Gent ca, 1515-1520).*

Jonker Jan van Blois, in 1373 graaf van Blois, ging vanaf 1356 permanent wonen op het kasteel van Schoonhoven dat hij ook belangrijk vergrootte. Naast resideren ging hij er er luisterrijk hof houden (afb. 3). Het Bloise hof werd het belangrijkste literaire centrum van

[11] AGB 1 Cartularium; Verhoef, Bloise Rekeningen.
[12] J.C. Kort, 'Leenkamers van de Graven van Blois', *Ons Voorgeslacht* 338, 339 (1984-1985) 33-46, 132-143, 377-389, 494-525; AGB 1, Cartularium.
[13] R. Kappers, D. Mentink, 'Schoonhovens vroegste stadsrecht uit circa 1280 vastgelegd door graaf Willem III. Zijn declaratoir vonnis van 4 mei 1322 ontrafeld en het duplo aan het licht gebracht', in: D. Vyijk (red.) *De Schatkamer, Regionaal Historisch Jaarboek, Stichting Vrienden Archief en Librije* (Gouda 2023) 16-51.

Holland.[14] Het werd een komen en gaan en optreden van kunstenaars, sprooksprekers, muzikanten, schilders, pijpers en herauten.

Aan het hof werd geresideerd, gehuwd, gerouwd, gefeest en onmatig gedineerd. Er was een 'gesindte', de dienaren van Jan van Blois, variërend van keukenpersoneel, tuinlieden, portiers, personeel in de stallen, wachters, de heraut Schoonhoven en een armborstier die zorgde voor de zware wapens en het benodigde buskruit.

Het middeleeuwse waardenpatroon eiste van de vorst een kostbaar machtsvertoon. Jan van Blois bestelde daartoe goud- en zilverwerk in Utrecht, Gouda, Dordrecht, Valenciennes, en Parijs.[15] Bij de Schoonhovense goud- en zilversmeden bestelde hij regelmatig klein en groter werk van goud, verguld zilver en van zilver.[16]

Afb. 4 Portrettten Jan van Blois en zijn vrouw Mechteld van Gelre. in: Le recueil d'Arras.

Uit: A. Chatelet, Visages d'antan Lathuile (2007)

Militair centrum Schoonhoven

In maart 1366 lag Jan van Blois met troepen en 187 paarden voor Den Bosch om de hertog van Brabant te helpen. Ook werden er per schip 'donrebussen' en harnassen uit Schoonhoven aangevoerd.[17] Ze bleven er 15 dagen.[18]

Jan van Blois trouwde begin 1372 met Machteld van Gelre en werd daarmee hertog van Gelre en graaf van Zutphen (afb. 4). De opvolging door Mechteld werd betwist waardoor een successie oorlog ontstond. Schoonhoven werd een centrum van heervaart, krijgstochten en 'reysen' tegen de vijanden. Beleg voor steden in andere streken werd in Schoonhoven voorbereid. In 1371 naar Gelderland; in 1372 voor Tholen in Zeeland.[19] Deze periode van zeven jaar onenigheid begon in 1372 en duurde tot 24 maart 1379. Uiteindelijk liet Jan van

[14] F. van Oostrom, *Het woord van eer. Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400* (Amsterdam 1987) 14-22; E. Ferbeek, 'Ende zij waren hoofs ... Ridderschap en hoofsheid in Holland', *Groniek*, *Gronings Historisch tijdschrift* 93 (1985) 79-91; H.A. Verhoef, *De Graven van Blois, heren van Schoonhoven en Gouda. Dagelijks leven aan het Hof opgetekend uit de middeleeuwse jaarrekeningen* (Schoonhoven 2016).

[15] H.A. Verhoef, *Rekeningen Blois. Transcripties van de Bloise rekeningen, ca. 1300 tot 1397, aanvullend op de transcripties van Schmidt Ernsthausen.* Eigen uitgave (Schoonhoven 2009) hierna VRB AGB; digitaal Ons Voorgeslacht, www.onsvoorgeslacht.nl/genealogie/databank, auteurs H.A.Verhoef, rekeningen; idem. *De Graven van Blois*, 79-81.

[16] R. Kappers, 'De vroegste goud- en zilversmeden van Schoonhoven: 1360-1600', *HEK* 39 (2015) 121-134.

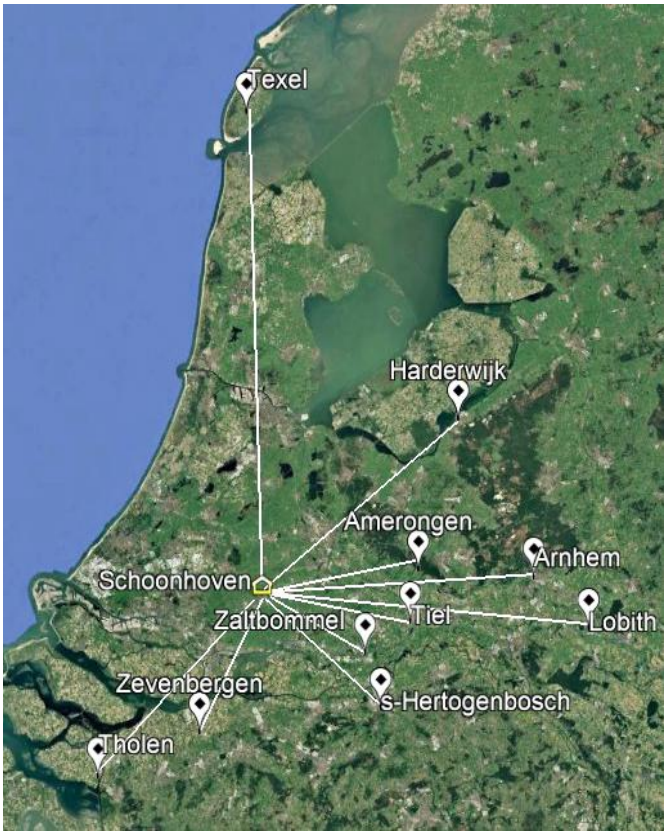
[17] VRB AGB 42 (1365-'66) f. 16.

[18] VRB AGB 42 (1365-'66) f. 14, 15.

[19] VRB AGB 48 (1371-'72) f. 82.

Blois in 1379 zijn ambities als hertog varen.[20] In deze zeven jaar zijn er ook nog belegeringen van Zaltbommel, Tiel, Amerongen, Lobith en Harderwijk geweest (afb. 5).[21]

In deze periode liet Schoonhoven zien in staat te zijn militaire expedities te organiseren met de infrastructuur van de stad als verzamelpunt en uitvalsbasis. De ligging aan de Lek, de regionale havens en waterwegen voor verkeer met 'vivres' naar het achterland, en het kasteel bleken daar ruimschoots geschikt voor. Voor aanvoerders, manschappen en paarden was plaats in het kasteel en in herbergen, stallen, het Hofland en weilanden om de stad.

Afb. 5 Reisbestemmingen voor hulp, belegeringen en gevechten van Jan van Blois in de periode 1362-1379. 1362 naar 'Ghelre', 1366 Den Bosch, juni 1368 Le Quesnoy, (Noord-Frankrijk, niet afgebeeld), aug. en okt. 1368 Tholen en Zevenbergen. 1371-'72 Zaltbommel, Tiel, Amerongen en Harderwijk. 1374-'76 Arnhem, Lobith. 1374 Henegouwen (niet aangegeven) 1375 Texel, Vlieland, 1376 Tholen.

Google Earth, mei 2026. Foto en bewerking RKa.

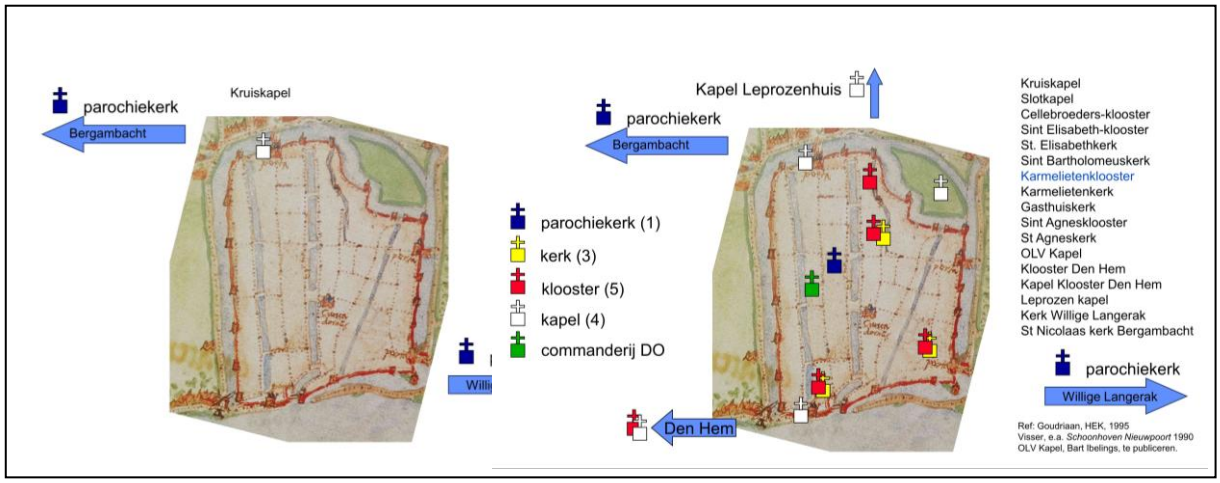
Schoonhoven met 'een intens godsdienstig leven'

In 1300 was er nauwelijks een lokaal godsdienstig leven. De inwoners van het 'Hollandse deel' van Schoonhoven kerkten in Bergambacht; die van beoosten de Zevender, of (nu) Lange Weistraat, kerkten in Willigerkerk (Willige Langerak). Er was in 1301 een kapelaan en misschien al de Kruiskapel bij de Beckevaerts- of Kruispoort.

Al snel was er sprake van een schoolmeester en een gasthuis; beiden kerkelijke instellingen. Ruim 100 jaar later, omstreeks 1425 was het beeld geheel veranderd. Er was in de stad een eigen parochiekerk gewijd aan Sint Bartholomeus. Er waren binnen de stad vier kloosters gesticht en een klooster met kapel aan Den Hem buiten de stad. In de stad stonden ook nog drie kloosterkerken en de gasthuiskerk. De slotkapel was gebouwd door Jan van Blois. Omstreeks 1440 zou aan de Opweg nog het Leprozenhuis verrijzen met een eigen kapel. De Commanderij van de Duitsche Orde had haar huis in de Koestraat.[22] Het

[20] I.D. Jacobs (eindred.) *Het hertogdom Gelre. Geschiedenis, kunst en cultuur tussen Maas, Rijn en IJssel* (Utrecht 2003) 38-41, 45.
[21] VRB AGB 48 (1371-'72); Verhoef, *Graven van Blois*, 150-156.
[22] J.C. Visser, e.a. *Schoonhoven en Nieuwpoort*, 49, 50.

Karmelietenklooster, gesticht in 1344, was een regionaal opleidingscentrum voor Karmelieten geworden.[23] Het klooster aan Den Hem vervulde leidende rol voor de stroming van de Moderne Devotie. Kortom in ruim honderd jaar 'was er een intens godsdienstig leven' gegroeid (afb. 6).[24]

Afb. 6 Schoonhoven met haar godsdienstig leven, links omstreeks 1300, rechts omstreeks 1425, geprojecteerd op de 'Kloosterkaart' van Jacob van Deventer, zonder gebouwen, uit ca. 1560. Bew. RKa.

De Elite van de stad

Van 1358 tot 1376 gaf Jan van Blois reigers ten geschenke aan relaties.[25] De reigers werden gevangen in zijn bos bij Gouda. Er zijn drie categorieën begunstigden te onderscheiden: zijn 'gesindte' op het kasteel, relaties in zijn wijdere omgeving zoals leenmannen of hoge beambten, en bewoners van Schoonhoven. In Tabel 1 zijn de bewoners aangeduid met 's' en met het aantal reigers dat ze kregen. Opgenomen werden degenen die twee maal of meer keer reigers kregen (tabel 1).

Aan de hand van het aantal reigers dat ieder kreeg, en de frequentie, variërend van 'steeds' tot één keer, valt ook hun positie ten opzichte van Jan van Blois in te zien. Het geeft een mooi inzicht wie er toe deden in Schoonhoven: de elite van de stad. Niet verrassend behoren daartoe de twee burgemeesters, de zeven schepenen, de baljuw, de schout, de stadsbode, de stadsschrijver, de broeders in het (Karmelieten-)klooster, de parochiepaap en de schutters. Dat de schutters er alle jaren 'toe doen' en behoren tot 'de stad' laat duidelijk zien dat zij niet in dienst waren van Jan van Blois, zoals wel eens is gesteld. De twee 'sijnsenaers' van de stad zijn verrassend. Het is de vroegste vermelding van twee financiële functionarissen van de stad. Later worden zij als trezoriers aangeduid.[26]

Bij elkaar zijn het 30 individuen en twee groepen: de schutters met circa 60 man en de broeders in het klooster, waarschijnlijk een man of zes tot acht. Bij elkaar een kleine 100 man over een periode van 20 jaar. Het is echter een beperkte steekproef in tijd, en geeft alleen de opvatting van Jan van Blois weer. De overige jaren en andere elite zoals belangrijke kooplieden, ambachtsmannen, belangrijke huiseigenaren en grote grondeigenaren en

[23] Pater dr. R. van Dijk, *Het Carmelietenklooster van Schoonhoven.* Lezing HVS, 30 okt. 2006.
[24] K. Goudriaan, 'Willem Clinckaert en de eerste jaren van het klooster Den Hem', *HEK* (1995) 85-113, ald. 88.
[25] C. Hoek, 'Inkomsten grafelijke domeinen', *Ons Voorgeslacht* 43 (1988) 136-152, reigers nr. 26; H.A. Verhoef, Bloise rekeningen, digitaal www.onsvoorgeslacht.nl.
[26] OAS inv.nr. 221, 28 mei 1440.

dergelijke blijven hier buiten beeld. Belangrijk is vast te stellen dat zich een stedelijk ‘elite’ heeft ontwikkeld in 14de-eeuws Schoonhoven rond borch en hof van de heren van Schoonhoven, door de functie als residentie, door de kerkelijke functies en de hiernna te noemen eerstegraads centrumfuncties.

Ontvanger	1358	1360	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1369	1370	1371	1372	1373	1374	1375	1376
2 borgermeisters			s4	s4	s4	s6	s4			s4	s4	g4	s4	s4	s4	s4
7 schepenen van Schoonhoven			s7	s14	s14	s21	s14			s7	s7	g7	s7		s7	s7
baljuw (van Schoonhoven)					s4	s8	s6	s8	s8	s4	s4	g4		s4	s8	s4
broeders in het klooster (het convent, en de prior 73)				s6	s5	s5	s5	s8	s6				s8			
Cele (Tele '62, Ceelen, Chelen)		s2	s1						s2	s1	s2	g2	s2			s1
deken								s2	s2	s2						
Eggert van der Vlist (schout v.Sch.#S-E82,p.87)		s2	s2	s1		s2	s2	s2	s2							
Eggert Veneman		s3		s1												
Enghebrecht die bode													s2	s1		s1
heer Waemaer (Waernaer)				s2	s1		s1									
Jan Robijn (schout van Sch. #S-E82 p.100)								s1						s2		s1
meester Willaem die barbier								s2	s1	s1	s1	g1	s2			s1
Otte Suermont									s1	s1	s1					
parochiepaap					s2	s4		s1	s1	s1	s2					
schout (van Schoonhoven)		s2		s6	s2				s2	s2	s2		s2	s2		
schutters van Schoonhoven	16	s20		s45	s20	s100	s60	s53	s54	s50	s50			s60	s60	s60
scoelmeyster					s1		s1									
stede bode				s1	s1	s2	s1		s1							
stede clerc (scriver '65)				s1	s1	s2	s1									
Thonis Willemsz			s3	g3	g2											
Trystram die mijnsheren goet pleecht te bieden (Jan Trystram 75, Trystram 76)													s2		s2	s2
twee sijnsenaers								s2	s2							
veren (de twee weeren '69)								s2	s2							
Willam Engbrechtsz (Engelbrechtsz) (schout v.Sch.'73-'74, #S-E82 p.87)							s2	s1	s2	s1	s1					

Tabel 1. De begustigden uit de stad bij de jaarlijkse donaties van reigers door Jan van Blois, van 1358 tot 1376. Legenda: s = stad, g = ‘gesindte’ (zij die in dienst zijn van Jan van Blois).

Schoonhoven, stad met Centrumfuncties sinds vóór 1280

Schoonhoven bezat van meet af aan ‘eerstegraads centrumfuncties’; zie de opsomming in het kader hieronder. Het was de centrale plaats van een verzorgingsgebied met veel mensen in een kleine ruimte. Algemeen zal de groei van de Hollandse en Zeeuwse steden in hoge mate te danken zijn geweest aan hun centrumfuncties. Ze waren het juridisch, bestuurlijk, waterstaatkundig, economisch en kerkelijk centrum, waarnaar het omringende land zich richtte.[27]

In Schoonhoven voer van ouds het veer naar Gelkenes. Verderop lag de visserij van Cohem bij de stad waarvoor een vismarkt nodig was. Er werden drie jaarmarkten gehouden,[28] er draaide een molen, er werd boter verkocht en bier gebrouwen. In de waag werd alles gewogen. De heer van Schoonhoven had er zijn inkomsten uit zo bleek al in 1356: de botermaat, biertol, waagrecht, veerrecht, en de gruit.[29]

[27] R.A. van Uytven, ‘De heerlijke stad’, in: Bosman e.a. (redactie) *De heerlijke stad* (Assen 1988) 223-227; Van Herwijnen, ‘Stad en land in het graafschap Holland en Zeeland in de dertiende eeuw’ in: Cordfunke e.a. (red.) *De Hollandse stad in de dertiende eeuw* (Zutphen 1988) 21, 25. R.C.J. van Maanen, *Doorgaande beweging*, inaugurale rede (Leiden 2004).

[28] 1 Mei, op ‘assumptio’ (Maria ten hemelopneming, 15 augustus) en op bamisse (Sint Bavo, 1 oktober).

[29] VRB AGB 84, 1356-1357, ‘Inkomsten Schoonhoven’ fol. 1, 1v.

- Marktplaats met markttollen (vóór 1280)
  - Biertol
  - Botermaat
  - Gruit
- Waagcentrum
- Regionale haven voor Krimpener- en Lopikerwaard (Lek, Zevender, Vlist, en de (naamloze) waterweg rondom de ontginning Bergambacht, uitkomend op aanlegplaatsen in Schoonhoven
- Juridisch centrum, van heer, baljuw en schout, hoge en lage rechtspraak voor de stad, de stadsvrijheid en de Lande van Schoonhoven (1280) later ook van de Lande van Blois (Vlist West en Oost, Bonrepas), en voor Haastrecht; leenhof (na 1309) voor de lenen van Schoonhoven en Blois
- Residentie van Jan van Beaumont en de graven van Blois (na 1309)
- Hofstad van de graven van Blois (1356-1398)
- Kerkelijk centrum (na ca. 1325), parochiekerk, Kruiskapel, gasthuiskerk, kloosters, Karmelieten, De Hem, Sint Elisabeth, Sint Agnes, Cellebroeders, huis van Duitse Orde
- Onderwijs, parochieschool,[30] Karmelieten 'opleidingscentrum', De Hem, 'opleidingscentrum' voor de Moderne Devotie
- Grafelijke tol (vanaf 1398)
- Verdedigingscentrum, militair, eigen Oude schutters, Jonge schutters, Middelschutters; ook verdedigingscentrum tegen hoog water
- Logistiek knooppunt over weg en water
- Centrum van waterstaat met dammen en sluizen voor waterbeheer van het omringende gebied

Adel, kerk en elite, klassieke klanten van de goud- en zilversmid

In 1441 komt met het overlijden van Margaretha van Bourgondië, de derde en laatste lijftochtsvrouwe van Schoonhoven, een einde aan de residentiele functie van Schoonhoven. Met de terugval in 1398 van het leen aan de graaf van Holland, Albrecht van Beieren, was de hoge adel al naar Den Haag verdwenen; de lage adel bleef. Ook de administratieve functie en het archief van 'de Bloise goederen' ging naar het grafelijk hof. De overige centrumfuncties van Schoonhoven bleven, alsook 'de kerk', waardoor ook de bijbehorende elite van de stad bleef. De plaats van de vrije stad Schoonhoven aan de vergadertafel van de Dagvaarten met de graaf van Holland bleef in stand, met als later gevolg haar recht op een plaats als 10de stemhebbende stad in de Staten van Holland. Deze vertegenwoordigende functie zal niet in de minste plaats hebben bijgedragen aan de aanwezigheid van stedelijke elite.

Aanzet tot de Zilverstad, mede gevolg van de misdaden van Nicolaas II van Kats

In de periode 1300-1441 is naast adel, kerk en elite ook een markt ontstaan van ruim 3.000 inwoners. Dit aantal is goed voor het bestaan van drie tot vier goud- en zilversmeden. De Bloise rekeningen lieten zien dat er al midden 14de eeuw een aantal goud- en zilversmeden in de stad werkten; andere bronnen aan het begin van de 15de eeuw evenzo. Daardoor was ook een infrastructuur van geschikte panden met ovens voor zilversmeden in de stad ontstaan. Niet alleen met ovens maar ook met geschikte vloeren en plafonds vanuit brandgevaar gezien. Deze panden moeten met oog op dit gevaar goedgekeurd zijn geweest door het stadsbestuur voor gebruik als smidse. Het zijn waardevolle panden voor opvolgers.

In de periode 1300-1441 zijn de klanten van de zilversmeden dus ruim aanwezig geraakt in Schoonhoven. Het ontstaan van residentie en hofstad, van de 'opsluitende' grachten en de muur waren het rechtstreekse gevolg van de misdaden van Nicolaas II van Kats. De eerstegraads centrumfuncties inclusief de kerken en de kloosters zorgden voor de rest tot op vandaag.

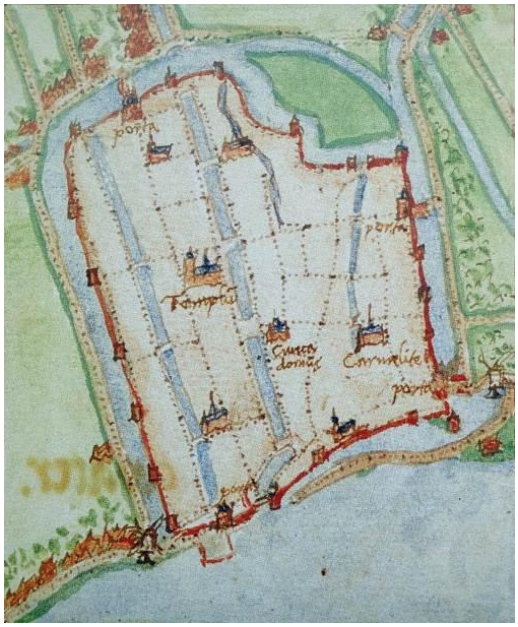
[30] J.A.E. Kuys, *Kerkelijke organisatie in het middeleeuwse bisdom Utrecht* (Nijmegen 2004) 76 e.v. Onderwijs, de parochieschool, hoort bij de kerk. Benoemingsrecht van de schoolmeester bij de collator.

Stadsrechtoorkonde van Schoonhoven, 21 augustus 1300

De misdaden in 1300 van Nicolaas II van Kats, heer van Schoonhoven

R. Kappers, D. Mentink (†)*

Graaf Jan II van Holland gaf de poorters van Schoonhoven op 21 augustus 1300 het recht om een gracht en een muur om hun ‘stede’ te maken. Stadsheer Nicolaas II van Kats had misdaden gepleegd tegen de graaf en tegen de poorters van de stad. Daarom zou de graaf nooit meer vrede sluiten met Van Kats. Het werden (op Van Deventer) 1,7 kilometer stadsmuur met 17 muurtorens en vijf poorten; een stadsgebied van 18 hectare, omgerekend 24 voetbalvelden bij elkaar (afb. 1).

Afb. 1 De muur en de gracht om de poort van Schoonhoven. Jacob van Deventer, Schoonhoven, *‘Kloosterkaart’ 1562.*

Lit.: R. Rutte, B. Vannieuwenhuyze, Stedenatlas *(Bussum 2018) 311.*

Afb. uit: C. Koeman, J.C. Visser De stadsplattegronden van Jacob van Deventer *(Landsmeer 1992). Bew. RKa 2013.*

De graaf nam de poorters op in zijn bescherming en beloofde hen voortaan tegen Van Kats te beschermen. Het Goed van Schoonhoven was Van Kats ontnomen en voor de verdediging tegen hem beloofde de graaf alle kosten te zullen betalen. Ook zou de graaf de poorters voortaan in hun vrijheid handhaven.

Welke grote misdaden had Nicolaas II van Kats nu omstreeks 1300 gepleegd om de onverzoenlijke toorn van de graaf over zich af te roepen? Deze oude vraag kan anno 2025 op een andere wijze onderzocht worden nu er veel meer bronnen en nieuwe onderzoeksresultaten digitaal ontsloten zijn.[1]

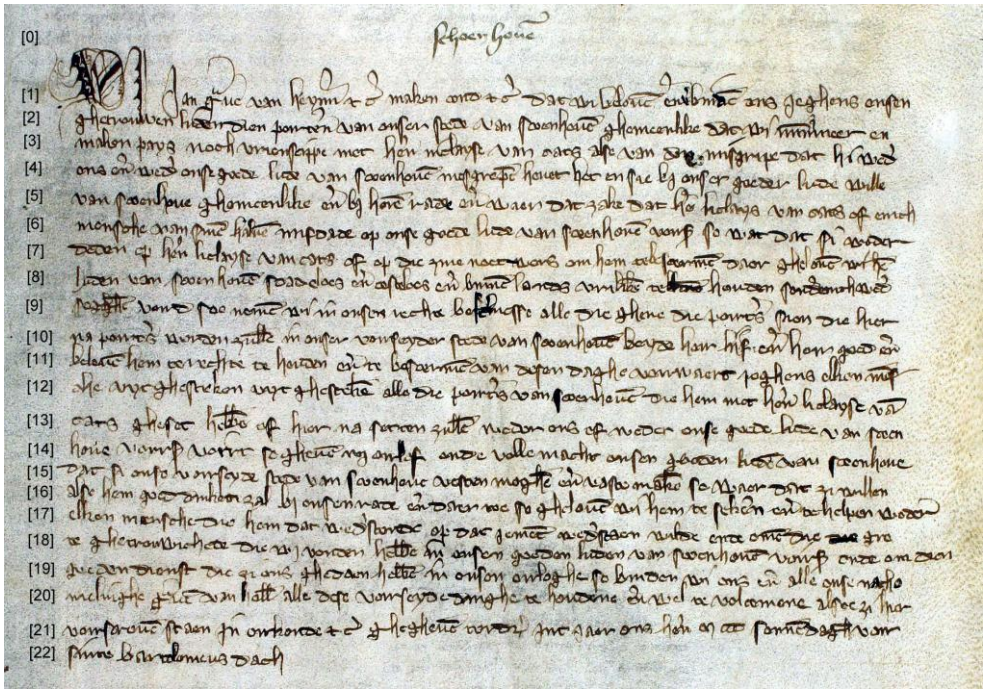
* Helaas is Dick Mentink op 24 april 2022 onverwacht overleden. Dit gebeurde tijdens ons lopende onderzoek van de stadsrechtoorkonde van 21 augustus 1300. De hertaling bij de transcriptie van J.W.J. Burgers was klaar en het alineagewijs commentaar was gevorderd. ‘Na de vakantie maken we deze af’, was de afspraak bij onze laatste bespreking voor die vakantie in maart 2022. Het liep dramatisch anders. Het uiteindelijk resultaat ligt nu in 2026 voor. Als ode aan Dick die ik als mede-auteur beschouw.

Met dank aan middeleeuws-historicus Bart Ibelings voor zijn *peer-review*, commentaren en adviezen voor de tekst.

[1] D.E.H. de Boer e.a. (red.), *1299, Een graaf drie graafschappen. De vereniging van Holland, Zeeland en Henegouwen* (Hilversum 2000) 11, E.H.P. Cordfunke verzucht daar:‘Een belangrijke handicap bij de bestudering van de Henegouwse periode vormt het ontbreken van een betrouwbaar modern oorkondenboek’. Anno 2022 was intussen het OHZ in vijf delen beschikbaar gekomen. De digitale doorzoekbaarheid daarvan heft niet in de laatste plaats de genoemde handicap mede op.

Van Kats, van trouwe bondgenoot tot onverzoenbare misdadiger

Nicolaas II van Kats zowel als zijn vader Nicolaas I worden in de historiografie aangeduid als trouwe bondgenoten van de graven van Holland sinds 1 mei 1271. Op die dag droeg Nicolaas I zijn eigen goed te Kats op Noord-Beveland in Zeeland op aan graaf Floris V (afb. 4). Van Kats ontving het goed van Kats terug van de graaf als onversterfelijk leen voor hem, zijn zonen of zijn dochters (afb. 15).[2] Op 3 mei 1280 ontving Nicolaas I daarna ook het goed van Schoonhoven van Floris V als recht leen (afb. 3).

Afb. 2 Registratie B van de oorkonde van 21 augustus 1300 uitgevaardigd door graaf Jan van Henegouwen, etc. (graaf Jan II) aan de gezamenlijke poorters van Schoonhoven. Met genummerde tekstregels. Regel-nummering RKa. Fotobewerking RKa. Foto: Huygens ING, digitaal https://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/

De oorkonde van graaf Jan II, 21 augustus 1300, Schoon Hoven vesten ende vaste maken

Met de oorkonde van 21 augustus 1300 kreeg Schoonhoven het recht de ‘stede’ te vesten ende vaste te maken, ofwel een gracht en een muur om de stad te maken. Dit is niet zomaar een privilege. Het is een koninklijk recht, een regaal.[3] Daarbij werd ook nog een bijzondere bevoegdheid gegeven om de stad ‘vaste’, lees: sterk, te maken waar en hoe de poorters dat zelf wilden. Tot voor kort was deze oorkonde bekend van de druk in Van Mieris Groot Charterboek van Holland, deel II. Sinds enige tijd is de tekst beschikbaar uit de Grafelijke Registers van begin 1300, een project van J.W.J. Burgers.[4] Dichter bij de bron, ‘*ad fontes*’, kunnen we niet komen omdat het origineel zowel als het oudste grafelijk register verloren zijn.

[2] Gouda, SAMH, ac. 1010, Oud Archief Schoonhoven (OAS) inv. nr. 185; Corpus Gysseling I, *Ambtelijke bescheiden* (’s-Gravenhage 1977) 191, nr. 103 1271 mei 1 (transcriptie); E. van der Hulst, ‘Uijt den woesten bajard. De geschiedenis van het stads- en gemeentearchief van Schoonhoven’ in: P. Niestadt, R. Kappers (samenstellers) *Het leven in Schoonhoven. Geschiedenis van het bestuur van de stad* (Schoonhoven 2014) 136-142, 136 foto oorkonde; F. van Mieris, *Groot Charterboek der Graven van Holland en Zeeland en Heeren van Vriesland* (Leiden 1753) dl I t/m IV, digitaal, CDRom, Boek op CD.NL (Apeldoorn 2006) (hierna: Mieris) II 16; *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (OHZ) III 1553, 1271 mei 1 Zieriksee. Kopregest wijkt inhoudelijk af.

[3] R. Timmer, *Profeet in eigen land. Philips van Leiden en het publiek belang*, diss. UvA, (Hilversum 2008) 136.

[4] Mieris II 16; J.W.J. Burgers, *Registers van de Hollandse Grafelijkheid 1299-1345*, ZH 145, digitaal,

Er zijn twee registraties, door Burgers B en C genoemd, waarvan B de oudste is. Deze versie B wordt in dit artikel gebruikt. De regels van de registratie zijn in dit artikel genummerd van 1 tot en met 22 (afb. 2); het opschrift is regel 0 (afb. 1).[5] De volledige transcriptie door Burgers, de gehele hertaling voor dit artikel en het commentaar per 'Alinea' staan in de bijlage.

De vergrijpen jegens ons en jegens de goede Schoonhovenaren

In dit artikel staan hieronder fragmenten van de transcriptie van de registratie in *cursief* en de hertaling in gewoon schrift. De nummers van de regels staan tussen rechte haken [x]; de onderscheiden 'alinea's' zijn genummerd in gewoon schrift. De noten met letters in de tekst zijn verwijzingen van Burgers naar de (kleine) verschillen tussen de registraties B en C.

Afb. 3 Het Land van Schoonhoven omstreeks 1280, de poort van Schoonhoven (in rood), het kasteelterrein (in geel)met het bijbehorende Hofland, de stadsvrijheid, 'sHeeraertsberg -de oostzijde van Bergambacht- met de tiendblokken het Rot en Overrot, Schonauwen en Stolwijk-bovenkerk, onderdelen van het leengoed van Schoonhoven. De muur en de gracht zijn nog niet gemaakt; pas na 1300. In blauw, de in 1341 aangelegde Bergvliet. De verleningen aan Nicolaas II van Kats van 1281 door de bisschop, aan de oostkant zijn (nog) toekomstige uitbreidingen. Reconstructie aan de hand van de verkoop van het schot op 4 sept. 1323 (OAS 1562)

Projectie op Google Earth, kaartbeeld RKa.

In regel [2] van de registratie tot en met regel [5] staat:
'*... dat wi nimmermeer en* [3] *maken pays noch vrienscippe met heren Niclayse van Cats*[e]
dat wij nooit meer vrede noch vriendschap maken met heer Nicolaas van Kats

alse van den misgripe dat hi weder [4] *ons ende weder onse goede lude van Scoenhoven mesgrepen hevet,*
vanwege de vergrijpen die hij jegens ons en jegens onze trouwe lieden van Schoonhoven begaan heeft,[6]

het en sie bi onser goeder lude wille [5] *van Scoenhove*[f] *ghemeenlike ende bi horen rade*
tenzij met de wil van onze trouwe lieden van Schoonhoven gezamenlijk en na hun beraad

---

https://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/ (hierna Registers Grafelijkheid) /oorkonde/ZH_145.

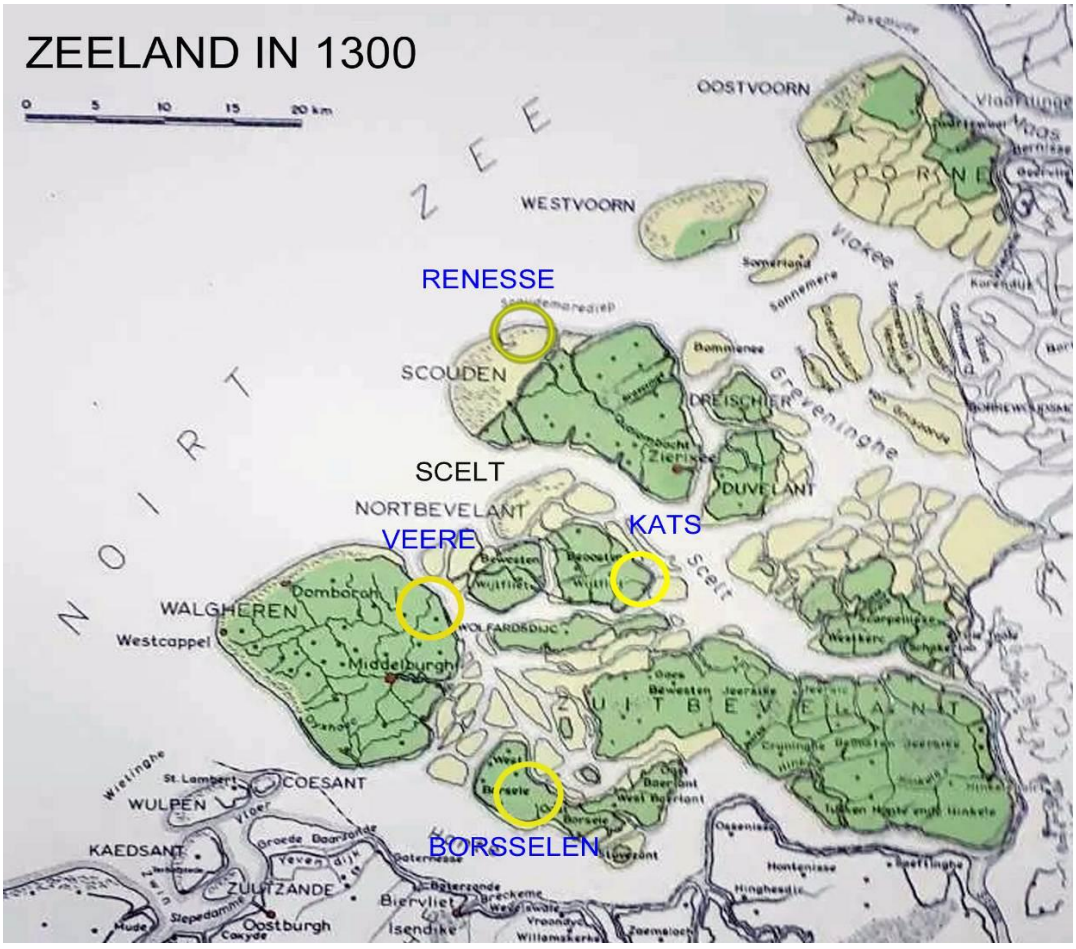
[5] B is LRK E.L. 24, pag. 28 (is AGH 289) en C is LRK E.L. 6, pag. 35 (is AGH 290).

[6] *Middel Nederlands Woordenboek*, SDU, CD-Rom ('s-Gravenhage, 1998). Inmiddels digitaal, IVDNT: https://neerlandistiek.nl/2017/02/cd-rom-middelnederlands-vrij-downloadbaar/ (geraadpleegd 20 juli 2023), (hierna MNW), lemma 'misgripen': I b) Kwaad doen, zich vergrijpen (aan andermans rechten), c) Misdrijven, misdoen, begaan, nl. een misdaad of een misdrijf.

In deze regels [3, 4, 5] verklaart de graaf nooit meer vrede noch vriendschap met Nicolaas van Kats te zullen maken. Er wordt van zijn kant geen 'tenzij' of 'mits' bij genoteerd. Dit is voor hem onherroepelijk.
In regel [4, 5] staan de twee motieven: 1: vanwege de vergrijpen die hij jegens ons en 2: jegens onze trouwe lieden van Schoonhoven begaan heeft. Na het tweede motief volgt wel een tenzij:

het en sie bi onser goeder lude wille van Scoenhove[f] *ghemeenlike ende bi horen rade*
tenzij met de wil van onze trouwe lieden van Schoonhoven gezamenlijk en na hun beraad.
De ontbindende voorwaarde hier (*'het en sie'*) legt de graaf expliciet bij de Schoonhovenaren: tenzij de Schoonhovenaren gezamenlijk hierop terug willen komen en na hun beraad dat uitdrukkelijk verzoeken, '*bi horen rade*'.[7]

Het is opmerkelijk dat de graaf van zijn kant geen ontbindende voorwaarde noemt: hij wil of kan hier kennelijk zelf nooit meer op terug komen. De graaf wilde, kon of mocht nooit meer met Nicolaas van Kats vrede maken. De reden hiervoor wordt verderop duidelijk.

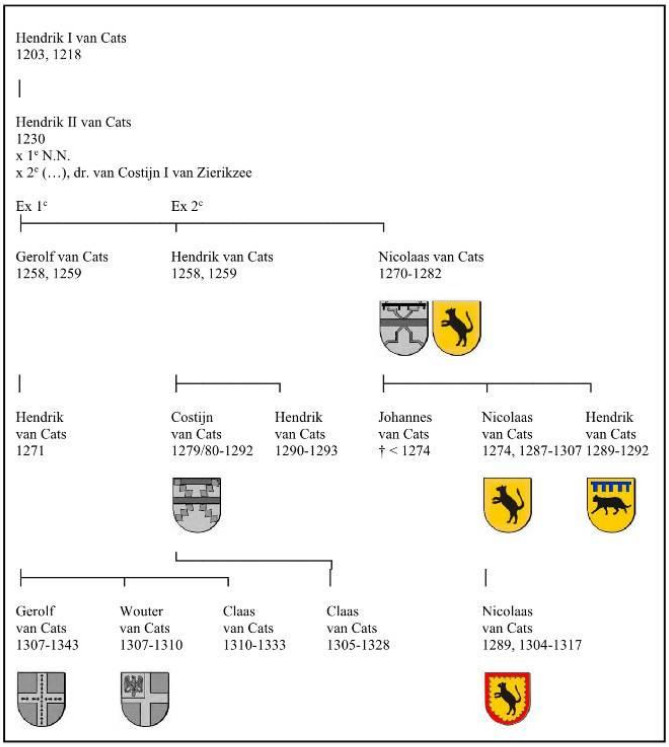
Afb. 4 Overzichtskaart van Zeeland rond 1300. De zeearm 'Scelt', nu de Oosterschelde, was destijds de vaarverbinding tussen de rivier de Schelde vanuit Antwerpen, en de Noordzee. De Scelt vormde de grens tussen Zeeland bewester Schelde: Walcheren, Zuid-Beveland, Borsele, Noord-Beveland, Wolfaartsdijk, en Zeeland beoosterschelde: Schouwen, Duiveland, Dreischor, Tholen en Schakerloo.
Kaart naar A. A. Beekman, Geschiedkundige atlas van Nederland*. Bewerking, namen en locaties RKa.*

[7] MNW lemma 'raden': I. Intr. 1) zijn gedachten over iets laten gaan, iets bij zich zelven overleggen, ergens op peinzen of zinnen [...] 2) [...] Vooral in de betekenis zich een meening vormen aangaande zaken die hem onbekend zijn. II Trans. 1) Beramen, overleggen, vooruit bedenken of in orde brengen. 2) De gewone opvatting is reeds in het Middelnederlands 'iemand iets aanraden'.

Wanneer? De *termini* voor de vergrijpen van Nicolaas II van Kats

Uit de recent gepubliceerde biografische gegevens van Nicolaas II van Kats,[8] blijkt dat de zakelijke (leen-)verhoudingen tussen Nicolaas II en graaf Jan I van Holland en Jan van Avesnes (de latere graaf Jan II) nog in orde waren op 27 maart 1299. Op die datum is Nicolaas II van Kats nog getuige en gevraagd als medezegelaar bij de verklaring van graaf Jan I dat hij ontslagen is van de leenhulde jegens de graaf van Vlaanderen voor Zeeland bewester Schelde.[9] Eerdere studies zeggen dat Nicolaas I haast doorlopend in de omgeving van de graaf vertoefde.[10] Op 21 augustus 1300 bleek Nicolaas II van Kats verstoten door graaf Jan I en wilde de graaf nooit meer vrede noch vriendschap met hem. Zijn leen, het goed van Schoonhoven, was hem kort voor 21 augustus 1300 ontnomen.

De *termini* zijn daarom 27 maart 1299 en 21 augustus 1300. Ergens tussen deze data is het blijkbaar helemaal mis gegaan voor Nicolaas II van Kats. Maar door welke vergrijpen?

Geneagram 1. Wapenschouw.

Afb. 5
Ben de Keijzer, 'Genealogie van het riddermatige geslacht Van Cats', monografie, Emmen 2021, vs. 30 aug. 2026. Digitaal: www.Onsvoorgeslacht.nl

Mogelijke vergrijpen 1: de moord op Van Borselen en de moorden te Veere ?

Tussen 27 maart 1299 en 21 augustus 1300 spelen zich twee vergrijpen af die op het eerste gezicht mogelijk de oorzaak kunnen zijn van de zware straf voor Nicolaas II. Als eerste de moord op Wolfert van Borselen op 1 augustus 1299 in Delft. Als tweede de moord te Veere in de eerste week van mei 1300 waar Hollandse edelen door Zeeuwen werden overvallen en vermoord.[11]

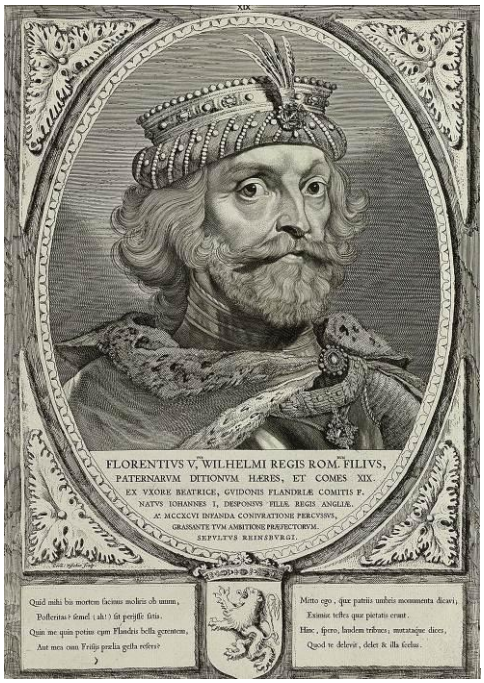
[8] B. de Keijzer, *Genealogie van het riddermatige geslacht Van Cats* (versie 6 april 2025), digitaal: https://www.onsvoorgeslacht.nl/genealogische-databank/genealogieen/genealogie-van-het-riddermatige-geslacht-van-cats/4739/ (geraadpleegd 28 april 2025).

[9] OHZ V 3462, 27 maart 1299, graaf Jan I ontslagen van de leenhulde voor Zeeland bewester Schelde, dat is Walcheren, Zuid-Beveland, Borsele, Noord-Beveland en Wolfaartsdijk.

[10] J.M.A. Coenen, 'Graaf en grafelijkheid in de dertiende eeuw' in: D.E.H. de Boer e.a., *Holland in wording* (Hilversum 1991) 28-34.

[11] H.J. Smit, 'Het begin van de regeering der Henegouwsche graven (1299-1320)', *BVGO* 7 (1932) 29-60, aldaar 29-35. Opmerking: het gestelde op p.32 'zij kregen hunne goederen terug [...] ontvingen schadevergoeding' staat niet in de genoemde bron, P.L. Muller, *Regesta Hannonensia. Lijst van oorkonden betreffende Holland en*

Uit onderzoek van deze daden en van de betreffende zoenen, blijkt dat Nicolaas II van Kats hier niet voorkomt. Ook blijken er geen familierelaties van hem onder de daders en verwanten.[12] Objectief kan daarom geen verband worden gelegd tussen Nicolaas II van Kats en de moord op Van Borselen en evenmin tussen hem en de moorden te Veere. Hij was niet betrokken bij deze vergrijpen.

Afb. 6 Portret (fantasie) van Floris V, graaf van Holland en Zeeland, heer van Westfriesland. De omlijsting is versierd met het wapen van Holland. Cornelis Visscher (II), 1650, gravure en ets.

Publiek domein, NL-HlmNHA 1477 53012912.JPG

Mogelijke vergrijpen 2: de moordenaars van Floris V, hun medeplichtigen en handlangers?
Tussen de *termini* 27 maart 1299 en 21 augustus 1300 speelde ook de permanente jacht op de daders en medeplichtigen van de gevangenneming en de moord op Floris V op 27 juni 1296. Van de directe daders waren Gijsbrecht van Amstel, Herman van Woerden, Jan van Heusden

---

Zeeland 1299-1345, die in het charterboek van Van Mieris ontbreken ('s-Gravenhage 1882) 22, 28; H.M. Brokken, *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Zutphen 1982) 205-211; J.L. Roth, *Ene stille waerheyt van sware dingen. Historische opstellen betreffende de Zeeuwse geschiedenis en haar Hollandse en Vlaamse context, 1245-1305* (Delft 2007) 256-259 (hierna Roth, *Stille Waerheyt*); J.W.J. Burgers, *De Rijmkroniek van Holland en zijn auteurs. Historiografie in Holland door de Anonymus (1280-1282) en de grafelijke klerk Melis Stoke (begin veertiende eeuw)* (Hilversum 1999) 302 noot 151, digitaal https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/rijmkroniek/#page=373&accessor=toc&source=1
(ger. 22 feb 2026): 'Als wraak vanwege de moord op Wolfert waren eind april-begin mei 1300 te Veere een aantal Hollandse edelen ter dood gebracht'; Idem., 'Het beeld van de adel bij Melis Stoke. De adelspolitiek van de Hollandse graven in het begin van de veertiende eeuw', *BMGN* 112 (1997) 469-486; E.H.P. Cordfunke, 'Eén graaf, drie graafschappen' in: De Boer, e.a. (red.) *Drie graafschappen,* 9-22, aldaar 16, 17.

[12] Mieris II, 83-84, Poelduinen 11 mei 1309, 'Uitspraak ter verzoening wegens het doodslaan van Wolfaert van Borselen te Delft in 1299 en van het gene daarna ter Veere geschiedde'. Verantwoordelijk (Delft) worden gehouden Filips van Zandhorst, Wouter van Haarlem, Simon van Bethem, Philips van Voerness, de erfenamen van Ghisekin van Ammers, van Vriese van der Mye, en van Diederic van Zandhorst. Verder Floris en Frank van Duvenvoorde, Jan van Zassenem, Willem van der Laen en Gerard Ever. Vrijgesproken worden de poorters en gemeenten van Holland, de personen van Delft, Floris van Boechorst, Ogier Uten Haeke en Hugo van Maerlant.
Mieris II, 510, Den Haag, 7 februari 1331, 'Verzoening voor die welke ter Veere dood bleven'. Verantwoordelijk als daders (Veere) staan hier heer Wolferts kinderen, heer Wolferts broeders en hun helpers (zonder namen). Als slachtoffers, Gijsbrecht Bokel, Philips van Warmond, Andries (van Warmond), Willem Paryszn van Noortich, Jan Vinken, Jan van Nortich, Ghisebrecht Bokel, Dieric Ludekybs, Jan van der Dunen, Highen Bertholomeus f(ilius), Bertout Woubrecht f(ilius), Willem Parys zoon, Wouter Dierix f(ilius), Willem Betten zoon, Hughen zoon van Bottendamme.

en Jan van Kuyk in 1296 gevlucht. Mededader Gerard van Velsen werd gevangen genomen en na verhoor en bekentenis geëxecuteerd. Van Amstel c.s. en hun medeplichtigen namen de wijk naar Brabant en Vlaanderen.[13] Daarbij kwam dat de borgen voor Gijsbrecht van Amstel en voor Herman van Woerden, door hen gesteld jegens Floris V bij de zoenen van 1285 en 1288 over andere kwesties, nu zoenbreuk pleegden. Door deze zoenbreuk verbeurden zij nu in 1296 hun borgtochten aan de nakomelingen van Floris V.[14] Rechtens werden zij nu ook medeplichtigen aan de moord op Floris V.[15] En voor overleden borgen waren 'onse lees: hun nacomelinghe' aansprakelijk geworden. Stond in 1285 en 1288 alleen hun eigen goed en leengoed op het spel, nu in 1296 wegens zoenbreuk en moord ook hun 'lijf'. Het betrof in totaal 28 borgen en 13 overborgen, ridders en knapen afkomstig uit Holland zowel als uit Utrecht.[16] Het aantal gezochte personen werd daardoor heel groot en het in beslag te nemen goederenbezit, eigen goed zowel als lenen, buitengewoon omvangrijk.

Afb.7 Terechtstelling van de moordenaars van Floris V. Houtsnede uit de eerste druk van de 'Divisiekroniek', *van Cornelis Aurelius (Leiden 1517).*

Huijgens Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Den Haag, Digitaal: https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/divisiekroniek/ (ger. 20 okt 2026. Bew. RKa.

[13] K. Goudriaan, 'Ridder Jan van Renesse en zijn bewind in Gouda', *Tidinge van Die Goude* 19 (2001) 1-21; E.H.P. Cordfunke, Floris V. Een politieke moord in 1296 (Zutphen 2011) 103-108; J.W. Verkaik, *De moord op graaf Floris V*, dissertatie RUU (Utrecht 1996).

[14] B. de Keijzer, *De borgen voor Gijsbert van Amstel en Herman van Woerden. Onderzoek naar borgstellingen in de middeleeuwen* (Rotterdam 2011) 9, 10, 95-97 (verzoeningsoorkonde 27 okt 1285, 21 maart 1288), 103-105 (verzoeningsoorkonde 21 maart 1288).

[15] A.S. De Blécourt, H.F.W.D. Fischer (bewerker), *Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht* (7; Groningen 1967) 277-282, 311, 312, nrs. 196, 197, 212.

[16] Keijzer, *Borgen* 10; J.W.J. Burgers, 'Het beeld van de adel bij Melis Stoke. De adelspolitiek van de Hollandse graven in het begin van de veertiende eeuw', *BMGN* (1997) 469-486, m.n. 483, 484 ald. noten 63, 65, 67.

Elke belangrijke oorkonde van graaf Jan I en Jan II na de moord in 1296 kende een clausule ‘dat de oorkonders zich niet zullen verzoenen met de moordenaars van graaf Floris en de verwanten van die moordenaars niet in hun entourage of raad zullen opnemen’, of woorden van gelijke strekking.[17] Ook de verlijbrief van het goed van Schoonhoven uit 1309 bevat nog deze clausule: Jan van Beaumont mocht er geen ballingen toelaten.

Van Kats heulde met Zeeuwen en Vlamingen: zeker een vergrijp, maar pas aantoonbaar vanaf 19 augustus 1300

Over Nicolaas II van Kats wordt in bekende publicaties over Schoonhoven zoals in Van Berkum, Lugard, Visser, Cordfunke e.a. telkens gezegd dat hij de kant koos van opstandige Zeeuwen en Vlamingen. Dit blijkt echter pas zo te zijn in 1300, in 1304 en in 1309.[18]

De gebeurtenissen voor Schoonhoven in 1300, 1304 en 1309

Op 19 en 20 augustus 1300 voeren opstandige Zeeuwen, na hun vergeefse reis naar de Rooms-koning Albrecht I van Oostenrijk,[19] vanuit Nijmegen naar Schoonhoven over de rivier de Lek.[20] Nicolaas II van Kats en zijn zoon Nicolaas III zetelden daar op hun kasteel. Zij wilden de opstandige Zeeuwen binnen laten in de stad (rka: het kasteel lag niet aan de Lek en was vanaf de Lek niet rechtstreeks bereikbaar maar alleen via de poort alias de stad; zie afb. 3 en 8). Heer Nicolaas (de vader) was de poort ingegaan om contact te leggen met de Zeeuwse vloot op de Lek. Volgens Melis Stoke had hij er wel ‘1000 mark rood goud’ voor over gehad om hen te kunnen spreken toen ze vóór de poort op de Lek lagen, maar hij had dat geld niet voorhanden in deze noodsituatie. De poorters beletten het contact en hielden de Zeeuwen buiten. Daarna voer het Zeeuwse leger verder. Heer Nicolaas gaf zich daarop over ‘met behoud van lijf en leden’. Hij en zoon Nicolaas en allen die bij hen waren, werden naar het kasteel Niewerborch gevoerd (bij Alkmaar) en daar gevangen gezet.[21]

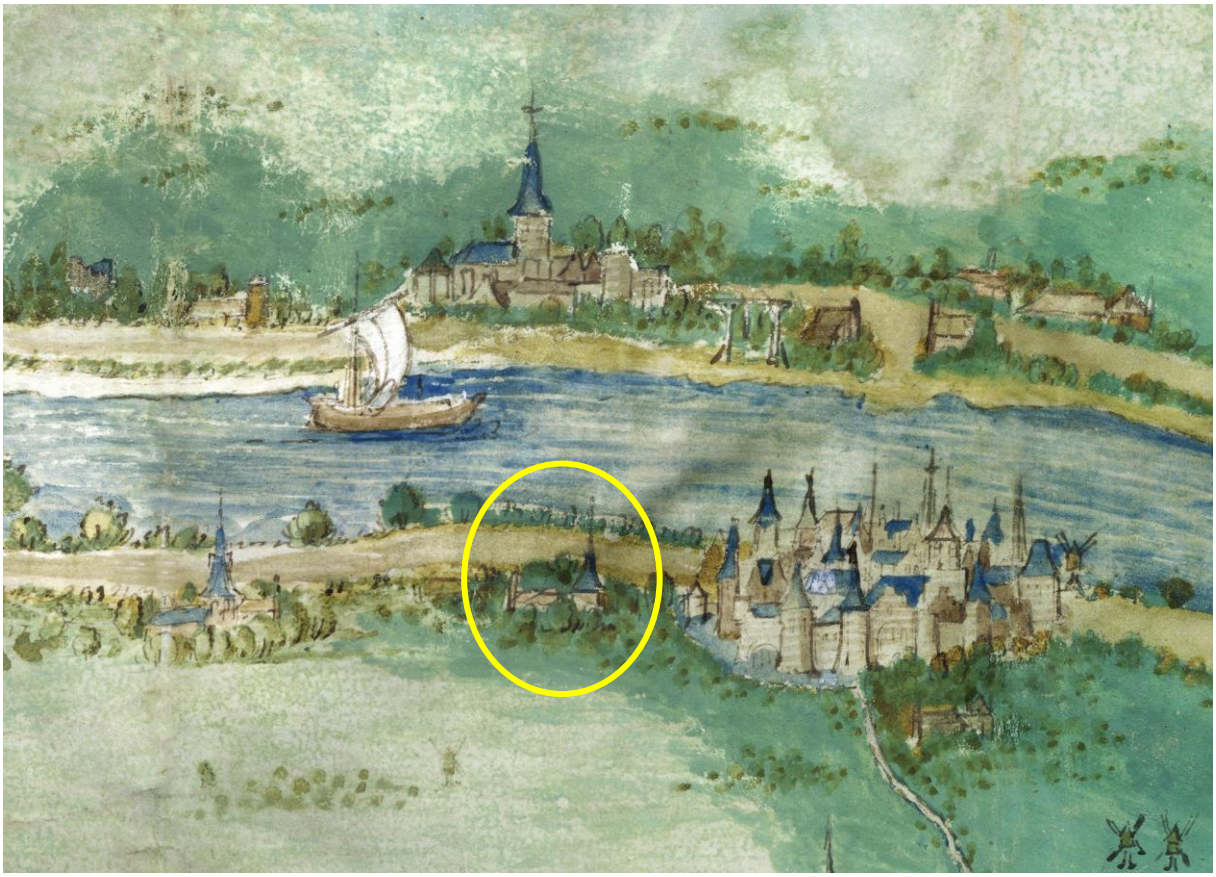
[17] Zoals: OHZ V 3525, 3526, 27 oktober 1299, Jan I en zijn vrouw gravin Elizabet geven het bewind van het graafschap voor vier jaar en daarna tot wederroepen, over aan Jan van Avesnes: op pagina 1109 ‘dat wij nimmermeer vrede noch zoene en sullen maken tegens die ghenen die onze viande sijn en scoudich zijn van der doot of vanghenesse ons liefs heere ons vader; OHZ V 3520, 1299 okt. 17, Graaf Jan I, graaf Jan II met magistraten en steden van Holland: verband tegen diegenen die graaf Floris doodden ‘[...] metten ghenen die waren an vaerde ende an velde [...] ende hare nacomelinghe die van haren lechame comen zijn jof comen zullen, man-hoefde, ende haer oere ten zeuenden lede toe, nemmermeer zoene noch vrede noch bestant en sullen maken noch helpen maken.’; Burgers, ‘Beeld van de adel’, 484; J.C.M. Cox, R. Kappers, *Stadsrechtprivileges en handvesten van Schoonhoven 1280-1401* (Alkmaar/Schoonhoven maart 2006) 1309 maart 29. Naar *Van Mieris II* p. 82, hier met hertaling.

[18] Henricus van Berkum, *Beschryving der Stadt Schoonhoven* (Gouda 1762) 338; G.J. Lugard jr. ‘Het slot te Schoonhoven’, *Schoonhovensche Courant* 29 aug. en 5 sep. 1930; Idem. *In vier kwartier door Schoonhoven's historisch revier* (Schoonhoven 1938) 20; Idem. *Schoonhoven's filigrain. Historie van de Zilverstad in acht hoofdstukken* (Schoonhoven 1968) 5; J.C. Visser, *Schoonhoven. De ruimtelijke ontwikkeling van een kleine stad in het rivierengebied gedurende de middeleeuwen*, diss. TH Delft (Assen 1964) 31, 37, 48, 50; E.H.P. Cordfunke, ‘Eén graaf, drie graafschappen. De jaren 1299-1304’, in: De Boer e.a. *Drie graafschappen*, Inleiding 9-22, ald. 16, 17.

[19] J.W.J. Burgers, *De Rijmkroniek van Holland (366-1305) door een anonieme auteur en Melis Stoke*, RGP, Grote Serie 251 (Den Haag 2004), nrs. 9496-9531. Digitaal https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/rijmkroniek/#page=17&accessor=toc&source=1 (ger. 18 okt 2026).

[20] Burgers, *Rijmkroniek*, digitaal, 9500-9502.

[21] Burgers, *Rijmkroniek*, digitaal, 9385-9395; Roth, *Stille Waerheyt,* 266, noot 31; Roth, *Stille Waerheyt* 264;

Afb. 8 Detail uit de 'Schilderijkaart', geschilderd op perkament, toegeschreven aan Pieter Crabeth, omstreeks 1520. Vroegst bekende afbeelding van Schoonhoven. Naar het zuiden, in vogelvlucht gezien. Op voorgrond de Opweg en de Beckevaertspoort, later Kruispoort, midden de Lek, in geel ovaal het kasteel, op de achtergrond Nieuwpoort met de galg. Het kasteel is niet rechtstreeks toegankelijk vanaf de Lek.
Foto (scan) SAMH, inv. nr. 2223A, 'Schilderijkaart'. Bewerking TvV, RKa.

In 1304 zetelde Nicolaas III van Kats (weer) op het kasteel van Schoonhoven. Hoe hij daar inmiddels beland was blijft onduidelijk maar hij heulde toen zeker met de opstandige Vlamingen die eerder Holland onder de voet hadden gelopen. Kort na 7 mei 1304 arriveerde Willem III van Avesnes in Dordrecht; hij verving zijn zieke vader, graaf Jan II. Daar werd besloten de burcht van Schoonhoven te ontzetten. Bij het beleg dat volgde ging materiaal en veel manschappen verloren. De belegeraars haalden uiteindelijk vader Nicolaas II van Kats uit zijn gevangenis (mogelijk nog in Nieuwerborch), bonden hem op een belegeringswerktuig, en reden dat naar het kasteel. Bang dat zijn vader getroffen zou worden of gedood gaf zoon Nicolaas III zich met anderen over op voorwaarde van 'behoud van lijf en leden'. Nicolaas III werd als gevangene afgevoerd.[22] Schoonhoven kwam weer terug aan de Avesnes.

In 1309 beleende graaf Willem III zijn broer Jan van Beaumont met het Goed van Nicolaas van Kats, die dat verbeurd had door zich aan te sluiten bij de opstand met de Vlamingen tegen het gezag van de Henegouwer' schreef J.C. Kort.[23] Die Vlaamse connectie staat niet in de genoemde verlijbrief; het is een aanvulling van Kort uit onbekende bron.

[22] Burgers, *Rijmkroniek*, digitaal, 11790-11806; Roth, *Stille Waerheyt*, 325-327.
[23] J.C. Kort, 'Leenkamers van de Graven van Blois, 1282-1650, *Ons Voorgeslacht*, 228-339 (1984-1985) 33-46, 132-143, 377-389, 494-525, ald. 494, nr. VII 'De lenen van de hofstede Schoonhoven'; R. Kappers, '700 Jaar

Eén ding hebben deze verhalen gemeen: ze spelen zich af ná 19 augustus 1300. Van een eerdere opstandigheid van, en heulen met opstandige Zeeuwen en Vlamingen vóór 19 augustus 1300 door Nicolaas II van Kats wordt nergens gerept, integendeel.

Een verborgen vergrijp? Nicolaas II van Kats als borg voor Jan van Renesse in 1299

Nicolaas II van Kats stelde zich borg voor Jan van Renesse, ridder, tegenover graaf Jan I in een overeenkomst van onbekende datum, maar vóór 16 februari 1299.[24] Deze eerdere borgstelling blijkt uit de tekst van de oorkonde van deze datum, 16 februari 1299. Van Renesse zou op een bepaalde dag vóór 16 februari 1299 in Rijnenburg -een kasteel bij Hazerswoude- in gijzeling komen om zich te laten berechten door de graaf maar hij kwam niet; reden waarom Nicolaas II van Kats op 16 februari 1299 zegt 'beken ik en verklaar ik plechtig dat ik nu verplicht ben de voornoemde borgtocht te voldoen ...', ofwel om aan de bepalingen van de borgstelling te voldoen (kader 1).[25]

Kader 1 De borgstelling door Nicolaas II van Kats

OHZ V nr. 3444, 1299 feb 16: [Jc Ny]cl[aus v]an Katse, ridder, make kont ende kenlic allen den ghenen die desen brief sullen sien iof horen lesen dat [ic mi b]ekenne [en*de*] verlie dat ic borghe word tieghens enen hoghen moghenden prince, minen lieuen en*de* gherechten h*ere* Janne graue van Ho[ll]and, van Zelande en*de here* van [V]riesland vor haren Ianne van Renisse, riddre, alsoe dat die voerseide haer Ian jn soude wesen com*en* vp enen benoemden dach tote Rinenborch jn mijns vorseids h*eren* · ·sgrauen ghiselscap, daer die vorseide [herek J]an niet en quam 5 alsoe als ict ghelouede ende sijn borghe daer of werd, ende om dat icken niet in en brochte alsoe als [ict g]helouedel , soe bekennic mi ende verlie dat ic ben beuallenm i[n]n die vorseide borchtuch[teo i]eghens [mi]neno lieuen here den [graue] vorseid.

Hertaling: Ik Nicolaas van Kats, ridder, maak bekend aan allen die deze brief zullen zien of horen voorlezen, dat ik beken en plechtig verklaar dat ik borg word jegens een hoogmogende prins, mijn lieve en rechtmatige heer Jan graaf van Holland, van Zeeland en heer van Friesland, voor heer Jan van Renesse, ridder, omdat de voornoemde heer Jan ingekomen zou zijn op een benoemde dag te Rijnenborch in gijzeling van mijn voornoemde heer graaf. Omdat de voornoemde heer Jan niet kwam, en ik dat beloofd had en ik daarvoor zijn borg was, en omdat ik hem niet voorgeleide zoals ik beloofd had, beken ik en verklaar ik plechtig dat ik nu verplicht ben de voornoemde borgtocht te voldoen jegens mijn lieve heer de voornoemde graaf.
(MNW, lemma 'bevallen' nr.4. Als rechtsterm. [...] Met een bepaling met in.)

Jan I van Renesse, erfelijk leenman van de graaf van Vlaanderen

Op 18 maart 1290 droeg Jan I van Renesse, de vader van Jan II -voor hem en zijn nakomelingen- zijn eigen huis in Renesse (afb. 7) met 100 gemet land op aan Guy graaf van Vlaanderen -en diens nakomelingen- en ontving het van hem terug als erfelijk leen samen met een geldleen van 50 pond Vlaams uit de tol van Rupelmonde. Graaf Guy stond hem daarbij toe de 100 gemet land plus de 50 pond uit de tol als lijftocht toe te wijzen aan zijn vrouw Margaretha.[26]

Hiermee waren de Van Renesse's met hun stamslot Moermond op Schouwen in Zeeland beoosten Schelde, leenmannen van de Vlaamse graaf geworden. Heervaart of andere militaire steun aan de graaf van Vlaanderen was daardoor hun plicht.

---

geleden: Jan van Beaumont, heer van Schoonhoven. Waarom, hoe, het belang en wanneer?' *Historische Encyclopedie Krimpenerwaard HEK* (hierna: *HEK*) 33 (2009) 1-10. Het jaartal van de belening 1309 p. 7.

[24] De Keijzer noemt in dit verband OHZ V 2682 maar dit betreft alleen het ontwerp; in de definitieve uitgevaardigde tekst OHZ V 2683 ontbreekt Nicolaas van Kats; OHZ V, 2682 kort voor 6 feb. 1292, OHZ V, 2683 6 feb. 1292.

[25] OHZ V 3444, 16 feb. 1299, Zandenburg.

[26] OHZ V 2442 (leenopdracht), 2443 (lijftocht), 18 mrt. 1290, Wijnendale.

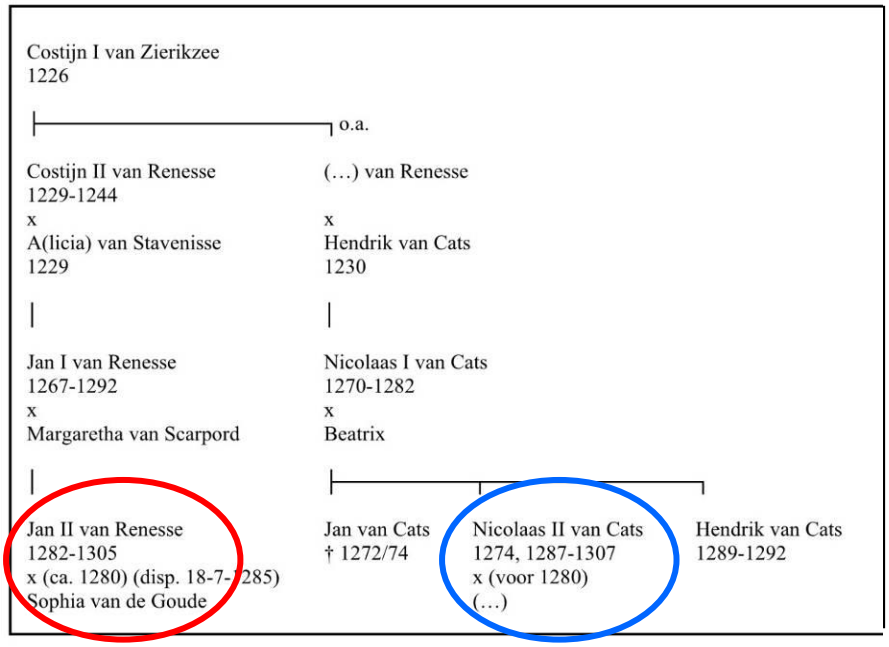

Afb. 9 't Heerlijk Slot van Moermont, te Renesse in 1690-1696. Kasteel gebouwd in 1513 naast de fundamenten van het oorspronkelijke kasteel van Costijn van Zierikzee dat door hem gebouwd werd tussen 1229 en 1244 en verwoest werd in 1297 na een beleg van enkele maanden. Anno 2026 is dit gerestaureerde kasteel uit 1513 onderdeel van een hotelketen. Uit Historisch-topografische atlas 'Zelandia illustrata II' van KZGW.

Beeldbank Zeeuws Archief, nr. 1878. https://www.archieven.nl/nl/zoeken?mivast=0&mizig=261&miadt=239&miview=gal&milang=nl&misort=last_mod%7C%7Casc&mizk_alle=slot+moermond (ger. 13 feb 2026)

Jan II van Renesse medeplichtig ?

In de zomer van 1296 rekende niemand Jan II van Renesse (de zoon), echtgenoot van erfdochter Sophie van der Goude, en als voogd van zijn vrouw 'heer van Gouda', tot de moordenaars van Floris V.[27] Toch werd zijn naam later wel met de dood van Floris V in verband gebracht. De belangrijkste zegsman hiervoor was tijdgenoot Melis Stoke die in zijn *Rijmkroniek* herhaaldelijk laat doorschemeren dat Jan II van Renesse van het complot tegen Floris V geweten heeft.[28] Van Renesse werd al spoedig nauwer in verband gebracht met de moord op Floris V en als gedoger van het complot beschuldigd van medeplichtigheid;
en '[...] als Stoke het geloofde, zullen vele anderen er ook zo over hebben gedacht'. Ook Jan van Avesnes, de latere graaf Jan II, eigende zich dit motief toe.[29]

Afb. 10 Geneagram met de verwantschap tussen Jan II van Renesse en Nicolaas II van Kats/Cats via hun gemeenschappelijke overgrootvader Costijn I van Zierikzee.

B. de Keijzer, Van Cats, *monografie (Emmen 1 juni 2021) vs. 13 aug 2026 aldaar 'Geneagram 3'. Digitaal www.Onsvoorgeslacht.nl*

[27] K. Goudriaan, 'Ridder Jan van Renesse. En zijn bewind in Gouda', *Tidinge van die Goude* 19 (2001) 1-20.
[28] Goudriaan, 'Renesse' 9; Burgers, *Rijmkroniek en auteurs* 298, 299.
[29] Goudriaan, 'Renesse' 10, 11.

De tweede berechting van Jan van Renesse tussen 24 augustus 1299 en 18 april 1300

Van Renesse zou de eerste maal, dat was op de onbekende datum vóór 16 februari 1299, vanwege zijn vergrijpen in gijzeling komen op Rijnenburg voor berechting door de graaf. Hij kwam daar niet opdagen, zo blijkt uit de verklaring van Nicolaas II van Kats op 16 februari 1299.[30]

Kader 2 OHZ 3500, 24 aug 1299

Kopregest: 'Jan van Renesse, ridder, belooft zich voor de eerstkomende Pasen (rka: 10 april 1300) te onderwerpen aan de uitspraak door graaf Jan I en Jan van Avesnes graaf van Henegouwen en hun mannen, zijn kennelijke vijanden uitgezonderd, inzake zijn betrokkenheid bij de moord op graaf Floris V op straffe van verlies van lijf en goed, verklaart zich bereid tot een tweekamp in het geval ze hem niet onschuldig zullen bevinden, zegt de graven toe hen trouw te zullen dienen, en verbindt zich tot een en ander op verbeurte van lijf en goed; zes Hollandse en Zeeuwse heren stellen zich borg voor het nakomen van zijn verplichtingen tot uiterlijk de eerstkomende Pasen op verbeurte van hun goederen; zijn broers Hendrik en Kostyn stellen zich borg op verlies van lijf en goed.'

Ten tweede male onderwierp Van Renesse zich op 24 augustus 1299 aan graaf Jan I zoals te lezen in OHZ 3500 (kader 2).[31] Deze oorkonde is net als OHZ 3501, anno 2026 'niet voorhanden'.[32]

Jan II van Renesse verklaarde hier 'dat ick geheelicke bleven ben', hetgeen wil zeggen dat hij accepteerde dat graaf Jan I en Jan van Avesnes en hun mannen, recht zouden spreken over hem inzake zijn betrokkenheid, 'aen raede jof aen dade', bij de moord op Floris V.[33] En wel de onderwerping 'tusschen hier en de Paesschen dat naest commet': tussen 24 augustus 1299 en 10 april 1300.[34] Bij die rechtspraak 'moeghen zij [...] alle weghe haer prouve doen' en 'mochten zij mij doen campen': bewijsmiddelen toepassen die toen in het recht gebruikelijk waren zoals de vuurproef (gloeiend ijzer aanpakken), de waterproef, of een gerechtelijke tweekamp houden.[35] De borgen beloven tot Pasen (10 april) in deze borgtocht te blijven. In geval Jan II van Renesse niet verschijnt zullen de borgen daarna acht dagen hebben om hem alsnog voor te geleiden. Als dat niet lukt verbeuren zij al hun goed; de broers Hendrik en Kostyn van Renesse daarbij echter ook hun lijf.

Als de berechting dus niet uiterlijk op 18 april kan beginnen verlies Jan II van Renesse zijn lijf en goed vanwege medeplichtigheid aan de moord op Floris V.

Nooit uitgevaardigd?

Deze onderwerping van 24 augustus 1299, in oorkonde OHZ 3500 zonder plaats, is als 'brieve' volgens Melis Stoke nooit uitgevaardigd omdat, zo schreef hij, de borgen de brief niet bezegelden. Stoke noteerde dit in zijn Rijmkroniek ruim twee jaar ná de gebeurtenis, dat was ná eind november 1301. Echter, hij was hiervan géén ooggetuige geweest op 24 augustus 1299 in Den Haag want hij was tot eind november 1299 nog klerk in Dordrecht.[36] Hij had het dus 'van derden'.

---

[30] OHZ V 3444, 16 feb. 1299.

[31] OHZ 3500 en 3501 zijn gedateerd op dezelfde datum, en van beide is Jan van Renesse de uitvaardiger en ze gaan over dezelfde zaak. Om verwarring te voorkomen worden deze oorkonden in dit artikel in de tekst extra aangeduid met hun respectieve OHZ-nummer.

[32] OHZ V 3500 p. 1067, zonder plaats, 1299 aug. 24.

[33] MNW, lemma 'bliven', nr. 11 rechtsterm, zich aan iemands uitspraak onderwerpen.

[34] Pasen in 1300: https://hemel.waarnemen.com/aarde/pasen.html (ger. 21 feb. 2026).

[35] Van Binsbergen, *Poenaal panorama* 54-56.

[36] OHZ V 3500, 1299 aug 24, zonder plaats, p. 1067, regel 34-37; Burgers, *Rijmkroniek door anonieme auteur,* reg. 9035-9052, en Inleiding p. XI. digitaal https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/rijmkroniek/#page=373&accessor=toc&source=1 (ger. 22 feb 2026).

Op dezelfde dag, 24 augustus 1299, sluit Jan II van Renesse nog een twee overeenkomst met graaf Jan I (OHZ 3501) met de belofte om te zorgen dat al degenen die met hem, Van Renesse, het land waren ontvlucht, zich zullen onderwerpen aan berechting van hun misdaden die zij begaan zouden hebben jegens Floris V, door graaf Jan I en Jan van Avesnes. Dit onverminderd zijn (Jan II van Renesse) onderwerping aan de graaf en Jan van Avesnes volgens de daarover gemaakte brief OHZ 3500 'die bezegeld is met mijn zegel en met die van mijn borgen'. De borgen waren Henrik burchgraaf van Leiden, Gerard van Egmond, ridders, Gerard heer van Voorne, Nicolaas van Putten, Tonis van den Vliet, Willem de Gouwen, Hendrik ende Kostyn van Renesse, knapen.[37] De laatste twee waren broers van Jan II van Renesse.

Overeenkomst wel of niet gesloten tussen de graaf en Jan II van Renesse ?

Zoals vanouds gebruikelijk werden overeenkomsten eerst mondeling gesloten en waren daarmee rechtsgeldig. Een bezegelde oorkonde diende daarna als authentiek bewijs jegens de buitenwereld.[38] De kernvraag is dus niet of de oorkonde gezegeld werd uitgevaardigd, maar of de overeenkomst over de onderwerping en berechting was gesloten tussen Jan II van Renesse en de graaf. Of de oorkonde werd uitgevaardigd is een geheel andere vraag.

De tekst van de oorkonde OHZ 3500 bevat de belofte van Jan II van Renesse tot onderwerping en berechting; hierbij worden in OHZ 3500 borgen gesteld (zie kader 3) door Jan II van Renesse. De oorkonde OHZ 3501 bevat een nieuwe andere overeenkomst, en als annex ook de bevestiging van de belofte tot onderwerping zoals gesteld in OHZ 3500. In OHZ 3501 worden geen nieuwe borgen gesteld. Jan II van Renesse belooft hier dus op dezelfde dag in twee oorkondeteksten twee maal (!) zijn onderwerping aan de graaf.

OHZ 3500 en 3501 afgeschreven in een Cartularium

'Een cartularium is een register van akten (oorkonden), aangelegd door of vanwege degene, die deze akten als bewijsstuk voor zijn rechten of gedenkstuk van zijn geschiedenis beschouwde'.[39] Voor de graaf zelf dienden deze registraties als bewijsstuk voor zijn rechten.

De twee oorkonden werden in hetzelfde Cartularium met negen folio's tussenruimte geregistreerd:[40] C*artulaire de Hollande, Zélande et Frise.* OHZ 3501 zonder borgen, staat op folio 298; OHZ 3500 met borgen, op folio 307 v.-310. Beiden in hetzelfde hoofdstuk *Pronuntiations des sentences --- touchant Holande et Zélande* (uitspraken van vonnissen betreffende Holland en Zeeland).

Oorkonde OHZ 3500: *rubriek Litera domini Ioannisa de Renesse* (rka: brief van heer Johannes van Renesse) *per quam promisit stare dicto Ioannis comitis Hollandiæ et Ioannis comitis Hannoniæ* (rka: waarmee hij beloofde om te verschijnen voor de genoemde Jan I graaf van Holland en Jan II graaf van Henegouwen) *super imputatione traditionis vel occisionis comitis Florenti* (over beschuldiging van medeplichtigheid aan de moord op graaf Floris).

---

[37] OHZ V 3501, p. 1069-1070 1299 aug. 24, Den Haag.

[38] Beoorkonding was het gevolg van de gesloten overeenkomst en niet in zichzelf de overeenkomst. Zie A.C.F. Koch, *OHZ 1* (1970), Inleiding p. XIII, [...] een oorkonde ... een geschrift dat ... is opgemaakt om te dienen tot getuigenis en bewijs van een rechtshandeling [...]'; J.P.A. Coopmans, 'Het privilege als vorm van wetgeving in de late middeleeuwen', in: W. Frijhoff, M. Hiemstra (samenst.) *Bewogen en bewegen. De historicus in het spanningsveld tussen economie en cultuur. Liber Amicorum* (Tilburg 1986) 95-116, ald. 97; V. van Camp, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Henegouwen, Holland en Zeeland. Schriftelijke communicatie tijdens een personele unie: Henegouwen, 1280-1345,* (dissertatie/doctoraat) (Hilversum 2011) 13-16. Een klerk in de kanselarij had als taak oorkonden en andere administratieve documenten in opdracht van een met publiek gezag bekleed persoon te vervaardigen.

[39] Commissie Archiefterminologie, *Lexicon Nederlandse archieftermen* ("s-Gravenhage 1983/1991) 28, 29.

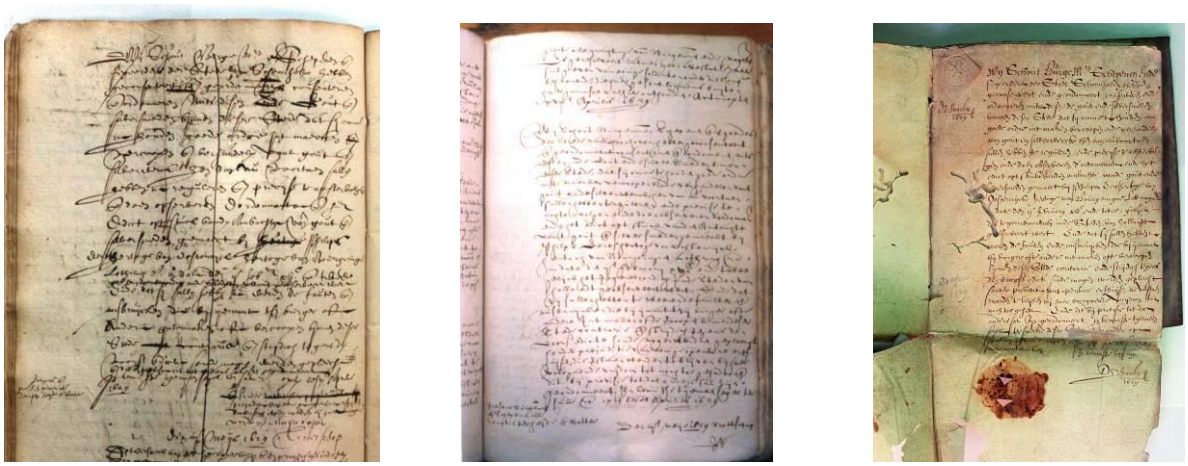
[40] OHZ V vermeldt onder 'Afschriften' bij B 'Het Cartularium bevindt zich nu in ARA Brussel, hs. nr. 12'; OHZ V 3500, 1299 aug 24, zonder plaats, p. 1067, regel 20 t/m 29.

Oorkonde 3501: *rubriek Comment Jan van Renisse sest remiz au dit de Jehan dAuesnes* (vert. rka: hoe Jan van Renesse zich zou onderwerpen aan het zeggen van Jan van Avesnes) *touchant ceulx quavec luy furent caschez pour la mort du feu comte dHollande* (vert. rka: aangaande hen die zich met hem hadden schuil gehouden vanwege de dood van de overleden graaf van Holland).

Uit dit Cartularium werden van beide registraties verdere afschriften gemaakt die later in de Leen- en Register Kamer Holland in Den Haag, en vervolgens in het Rijksarchief Haarlem terecht kwamen.

De geregistreerde teksten in het Cartularium: concept, minuut, oorkonde

'Concept' is tekst met niet-definitieve inhoud, en niet-definitieve vorm. 'Minuut' is tekst met definitieve inhoud, maar niet-definitieve vorm. 'Oorkonde' is de tekst met de definitieve inhoud in definitieve vorm. Ze volgen op elkaar in de ontwikkeling (afb. 11).[41]

Afb. 11 Als illustraties van de ontwikkeling van een oorkonde SAMH, ac 1010: links, OAS 43, het 'concept' van de gildebrief van het goud- en zilversmidsgilde in Schoonhoven, met verbeteringen, doorhalingen en toevoegingen; midden OAS 53, de 'minuut' als definitieve tekst in het Resolutieboek van de magistraat; rechts, de definitieve tekst in de definitieve vorm in de betreffende oorkonde die aan het gilde gegeven werd, OAS 2545a. Het 'zegel ten zake' of grootzegel van de stad is verloren gegaan; de vlek ervan resteert. Allen gedateerd 30 april 1629. Foto's RKa; foto rechts Jaap Wolterson.

Een oorkondetekst in een cartularium is de definitieve tekst maar heeft niet de vorm van een oorkonde. In een cartularium is de tekst geregistreerd óf vanaf de oorkonde, óf vanaf een minuut, maar nooit vanaf een concept. Als boven gezegd dient de tekst van het cartularium als bewijsstuk voor de rechten van degene die het cartularium laat aanleggen, in dit geval graaf Jan I die de beloften van Jan II van Renesse daar liet vastleggen.

De teksten in het cartularium: het bewijs van de overeenkomst

Uit de tekst van OHZ 3500 valt vast te stellen dat deze werd opgesteld door een lid van de kanselarij van de graaf van Holland, met kanselarijhand R.[42] De tekst van OHZ 3501 van dezelfde datum, nu in Den Haag, werd geredigeerd door kanselarijhand Q, R, S, T, V of R.[43]

Zeker is dus dat klerken van de graaf, in de kanselarij van de graaf, beide teksten maakten. Het is niet voorstelbaar dat dit niet in opdracht van de graaf gebeurde, en nádat de graaf eerst mondeling de overeenkomsten had gesloten met Jan II van Renesse. De overeen-

[41] J.C. Kort, Inventaris van het archief van de Graven van Holland, 1189-1581 (ca. 1650), diss. RU Leiden, (Den Haag 1981) 52, noot 324.
[42] OHZ V 3500, 24 aug 1299, p. 1068, regel 1,2,3; OKGH p.92-93
[43] OHZ V 3501, 1299 aug 24, p. 1069, plaats Den Haag; Kruisheer. OKGH p.94.

komst OHZ 3500 was, kort gezegd, onderwerping en berechting vóór 10 april 1300. OHZ 3501 was een andere tweede overeenkomst maar herhaalde de eerste overeenkomst in de annex.

Het is tenslotte ook niet voorstelbaar dat een waardeloze tekst over een niet gesloten overeenkomst in het Cartularium zou zijn opgenomen door klerken van de graaf. Beide teksten in het Cartularium hebben daarom eigen bewijskracht: de overeenkomsten waren gesloten en bereikten schriftelijk minimaal het stadium van 'minuut', de definitieve tekst.

'The absence of proof is not the proof of absence'

De mening dat de genoemde personen geen borg wilden zijn voor Jan van Renesse en niet zegelden, komt uitsluitend voor rekening van Melis Stoke. Hij nam dat pas ruim twee jaar na dato op in zijn Rijmkroniek, na eind november 1301, als mededeling (afb. 12).[44]

Afb. 12
De tekst van Stoke in zijn Rijmkroniek met de mededeling van het 'niet bezegelen'.

Rechts, de hertaling, uit Roth, Stille Waerheyt, *295.*

9035	Van Renesse her Jan	Heer Jan van Renesse
	Was inden lande comen dan	was toen in het land gekomen
	Biden grave van Henegouwen,	bij de graaf van Henegouwen,
	In dogheden ende in groter trouwen,	met goede bedoelingen en in groot vertrouwen
	Op dat hi hem purgeren soude	opdat hij hem en zijn vrienden en bloedverwanten zou
9040	Ende claren vander scoude,	ontlasten en zuiveren
	Met sinen vrienden ende maghen,	van de beschuldiging die Gerard
	Van dattene Gheraet hadde bedragen	van Velzen zoals men heeft gehoord
	Van Velsen, als men heeft ghehort;	tegen hen had ingebracht.
	Ende hier soude hi setten voert	Verder zou hij hiertoe borgen stellen,
9045	Borghen, de hi dede bescriven	waarvan de namen op schrift
	In enen brieve. Doe most bliven,	deed stellen in een oorkonde. Dat was de
	Want si den brief besegelden niet;	reden dat het niet doorging, want zij
	Aldus is dat ghesciet.	bezegelden de oorkonde niet.
		Zo is het gebeurd

Bovendien was Stoke van de gebeurtenis geen ooggetuige geweest; in augustus 1299 was hij nog stedelijke klerk in Dordrecht. Dat hij de twee oorkonden niet heeft aangetroffen kan vele oorzaken hebben. Graaf Jan II had ze misschien meegenomen naar de koning van Frankrijk om het volgende 'geitenpaadje' van Jan II van Renesse die het hogerop zocht, met bewijs te blokkeren. Hoe het ook zij, het niet voorhanden zijn van oorkonden kan niet het bewijs zijn dat de overeenkomsten niet gesloten waren, juist omdat beide definitieve teksten wel in het cartularium van Jan I zijn opgenomen om voor de graaf als bewijs te dienen.

Geitenpaadje. Bemiddeling door de broer van de koning van Frankijk, 11 april 1300

Voor Jan II van Renesse gloorde nog een geitenpaadje. Op 11 april 1300 -dat is daags na 'Paesschen' 10 april- beloofde graaf Jan II in Middelburg op verzoek van Karel van Valois, broer van de koning van Frankrijk, om zijn geschillen met zes genoemde Zeeuwse edelen, waaronder Jan II van Renesse (maar niet Nicolaas II van Kats!) te onderwerpen aan de uitspraak van de koning of van Karel. Een wederkerige oorkonde van de betrokken edelen werd op dezelfde datum te Veere uitgevaardigd.[45] Jan II van Renesse had het kennelijk ultiem hogerop gezocht: bij de koning van Frankrijk, de suzerein van zijn leenheer, de graaf van Vlaanderen.

Naast de bemiddeling in de geschillen werd ook een gevangenenruil voorgesteld. De Zeeuwse edelen stemden in met de bemiddeling en met de gevangenenruil. Ze verschenen voor de Franse koning die de gevangenen voor 23 juni in Biervliet gebracht wilde hebben. De gevangenruil had plaats maar de bemiddeling mislukte. Jan II van Renesse komt verder in het

[44] Burgers, *Rijmkroniek door anonieme auteur*, 9035-9048, digitaal https://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/rijmkroniek/#page=374&accessor=toc&source=1 (ger. feb. 2026).
[45] Burgers, *Rijmkroniek*, 392, 393: Jan van Renesse, Floris van Borsele, Hendrik Buffel, Gilles van Kruiningen, Jan Mulard, Hendrik van Zoutelande, ridders.

betreffende relaas van Melis Stoke niet meer voor.[46] Uiteindelijk werden de goederen van Jan II van Renesse verdeeld 'onder de helpers van graaf Jan II'.[47]

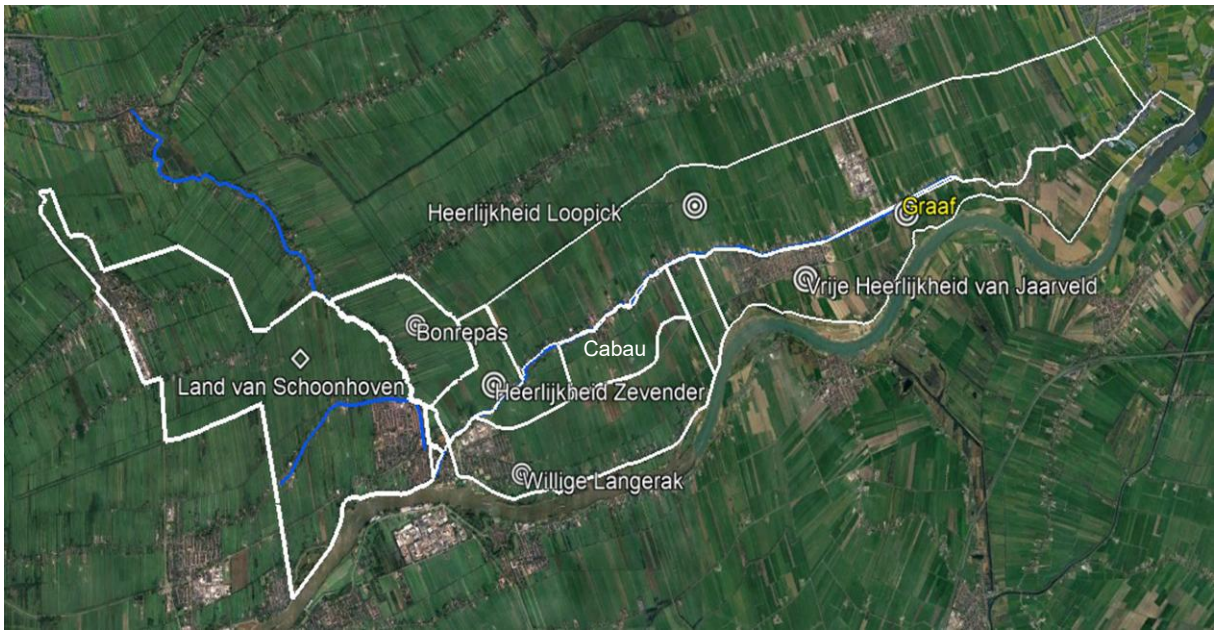
Jan II van Renesse eerloos en vredeloos; Nicolaas II van Kats dus ook

Zoals bepaald in de oorkonde OHZ 3500, verliep uiterlijk 'Paesschen' 10 april 1300 de termijn voor de rechtspraak over de betrokkenheid van Jan van Renesse. Door ten tweede male niet in rechte te verschijnen, nu voor 'Paesschen', werd Van Renesse eerloos en volkomen vredeloos. Zijn hof en huis mochten 'gewoest' worden, en al zijn eigendommen mochten hem ontnomen worden.[48] Bovendien was hij hierdoor medeplichtig geworden aan de moord op Floris V waarop verlies van 'lijf en goed' stond. Ook zijn borg Nicolaas II van Kats was nu medeplichtig geworden aan de moord op Floris V en zo verloor ook Van Kats daarmee zijn 'lijf en goed'.

Nicolaas II van Kats werd medeplichtig aan de moord op Floris V en verbeurde al zijn goed

Nicolaas II van Kats had op 16 februari 1299 al verklaard aan de bepalingen van de borgstelling te zullen blijven voldoen.[49] Na het verlopen van de overeengekomen termijn voor de rechtspraak over Jan II van Renesse op 10 april 1300 (mogelijk uiterlijk 18 april) werd Nicolaas II van Kats conform het toen geldende recht nu 'vanzelf' medeplichtig aan de moord op Floris V. Ook hij werd nu eerloos en volkomen vredeloos, kortweg vogelvrij.

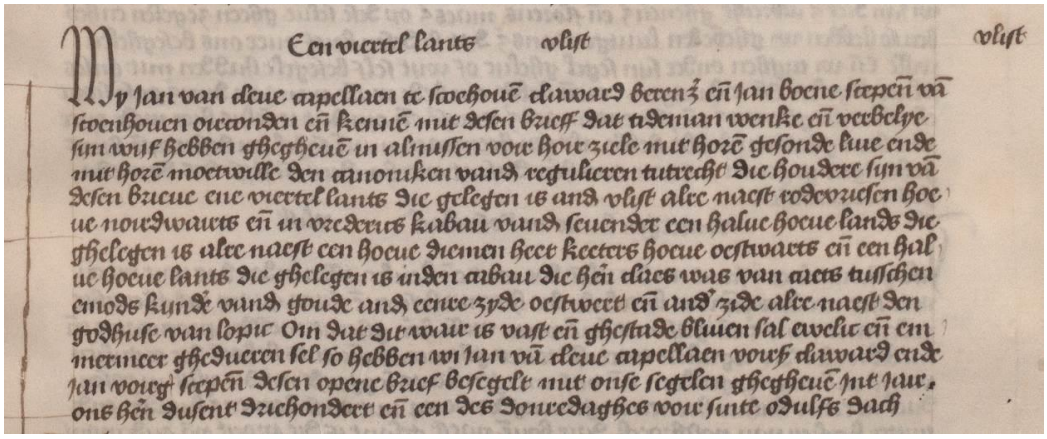
Dat het goed van Nicolaas II van Kats verbeurd was bleek kort na 10 april 1300 uit de boven reeds genoemde oorkonde van 21 augustus 1300: zijn goed van Schoonhoven was hem ontnomen met als motief 'misdrijfen tegen ons'.

Afb. 13 Schoonhoven en oostelijke omgeving waarvan Nicolaas II van Kats delen successievelijk in bezit kreeg. Heerlijkheid Lopik met tijns, 3 feb 1280 in erfpacht (van St. Marie), idem. de heerlijkheid Bonrepas met tiend en tijns (van St. Marie) (datum?), de heerlijkheid Zevender (van St. Marie) gaat 12 maart 1321 naar Jan van Beaumont., heerlijkheid Cabau met tiend, werd gekocht van Jan v.d. Lede 24 maart 1280 (OAS 186). Samenstelling en projectie op Google Earth, RKa.

[46] Roth, *Stille Waerheyt*, 260-261. Refereert voor deze uitkomst aan, en citeert, Stoke Rijmkroniek 9208-9214.
[47] Goudriaan, 'Renesse', 7, noot. 63, 64.
[48] Van Binsbergen, *Poenaal panorama* 41; Glaudemans, *Om die wrake wille* 177, 188, 183, 207.
[49] OHZ V 3444, 16 feb. 1299.

Ook de heerlijkheid Cabau werd hem ontnomen (afb. 13, midden). Een tekstregistratie van 8 juni 1301 over de heerlijkheid 'Cabau die heren Claas was van Cats' vormt hier het bewijs. In die heerlijkheid lag een hoeve die samen met ander bezit door een echtpaar gegeven werd aan de kanunniken van de Regulieren te Utrecht als aalmoes voor hun zielenheil. De tekstregistratie daarvan is bewaard (afb. 14).[50]

Afb. 14 'Jan van Cleve, capellaen te Scoenhove(n), Claward Berenz(oon) en(de) Jan Boene, scepen(en) van Scoenhoven oirconden [...] ende een halve hoeve lants die ghelegen is inden Cabau die he(re)n Claes was van Caets [...]', 8 juni 1301.
Foto HUA, met dank aan Bart Ibelings.

Op 18 September 1306 bewees Graaf Willem III de huwelijksgift van Jonkvrouwe Katerine, dochter van graaf Florens, echtgenote van Zweder, burggraaf van Montfoort, op 160 morgen in Cabau bij Sevenhoven (tegenwoordig Lopikerkapel), die verbeurd verklaard waren van heer Nicolaas van Kats.[51]

Nog meer beslag leggingen; ook het Goed van Kats

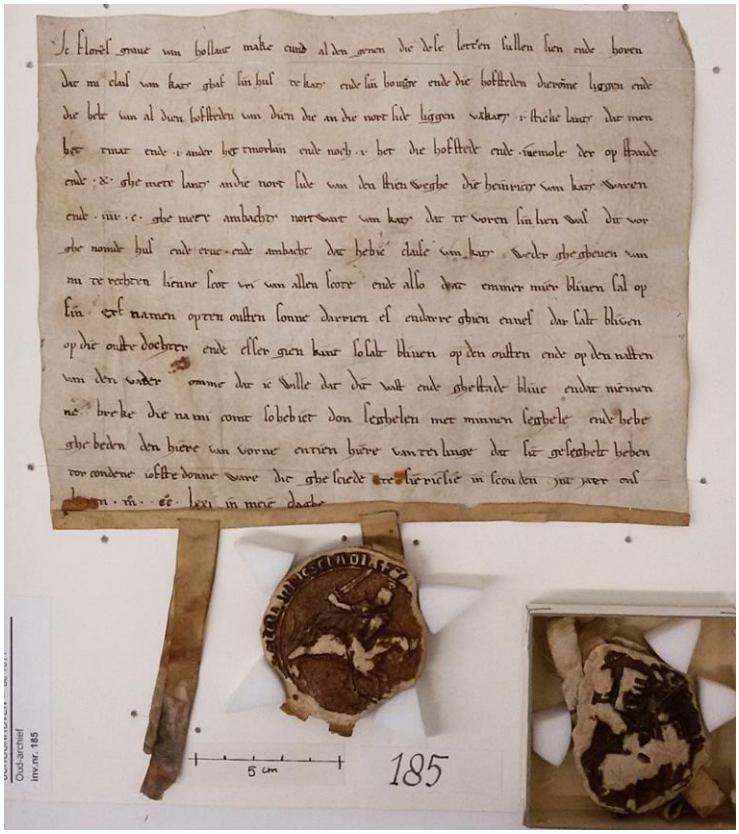
Met de aankomsttitel 'dat heer Klaas van Kats was' worden goederen in Zeeland aangetroffen in de Zeeuwse bede van 1308.[52] Eerdere Zeeuwse rekeningen met bede-betalingen zijn niet overgeleverd en zijn er waarschijnlijk ook niet geweest.[53] Het Zeeuwse goed 'dat heer Klaas van Kats was' in deze bede, was opgeteld 276 ¾ gemet 1 roe. Omgerekend bij elkaar 116,2 hectare op de eilanden Borselen, en Noord- en Zuid-Beveland.[54]

In het Cartularium van Jan van Beaumont staat, in bezit van Jan van Blois: 'onse deel van den ambochte dat wi hebben in Cats ambocht int oudelant van noertbeveland bewesten tswaels int niewelant van Cats en int oude landeken van Cats mit onsen deele van den dorpe van Cats mit den hofsteden en allen ambacht ghevolghe alsoe als wijt daer hebben mit al dat ons van onsen voorvaders daer of aenghecomen is ...'. Jan van Blois doet het over aan 'onsen ghetrouwen knape Rengher Willemans soen' en is 'gegeven in Tholen vrijdag na kerstdag in 1372. [...]'.[55] De beschrijvingen vergelijkend, valt dit bezit terug te leiden tot het Goed van Kats dat in 1271 door Nicolaas I van Kats uit eigen was opgedragen aan graaf Floris V, en daar

[50] Utrecht, HUA BA II 870, cartularium Regulieren Utrecht. Met dank aan Bart Ibelings.
[51] P.L. Muller, *Regesta Hanonensia* 18, d.d. 18-9-1306, 160 morgen in Cabau bij Sevenhoven.
[52] Aankomsttitel: officiele opgave hoe de verkopende partij aan het onderhavige object gekomen was.
[53] J.W. Zondervan, 'De grafelijke bede in Zeeland van 1308' in: C.M. Bierens e.a. (red.) *Spelerieë*, *Lustrum uitgave 25-jarig jubileum NGV Afd. Zeeland* (Kapelle 1992) 1-56, ald. 3, 4, 12. (ISBN: 90-800542-2-4).
[54] Hier is 1 gemet gelijk aan 0, 42 hectare en 1 roede 0, 14 are.
[55] H.A. Verhoef, *Archief van de Graven van Blois (1348-1380)*, AGB nr. 1 (Cartularium) f. 152v. Digitaal www.onsvoorgeslacht.nl onder auteurs H.A. Verhoef. Verhoef noemt het 'blaffaard'.

beschreven werd (afb. 15).[56] De confiscatie hiervan in 1300 wordt door Stoke beschreven: '... Te Kaets voer de grave doe...'. Volgens Roth: 'Graaf Jan II vertrekt intussen met een door hem te hulp geroepen strijdmacht naar het op Noord-Beveland gelegen Kats'. Het is Roth een raadsel waarom de graaf dit doet; Roth kende de leenbrief in het archief van Schoonhoven niet. Ongetwijfeld ging graaf Jan II het geconfisceerde leengoed in Kats bezetten. En mogelijk ook de leenbrief bij van Kats in beslag nemen. Het Goed van Kats komt door vererving, van graaf Jan II via Jan van Beaumont in bezit van Jan van Blois. Die geeft het goed als recht leen in 1372 aan zijn 'ghetrouwen knape Rengher Willemans soen'.[57] Daarom vinden wij deze oorkonde als een vreemde eend in de bijt van het OAS nu terug als de 'oudste oorkonde' in het archief (afb. 15).[58]

De Leenkamer van Blois tenslotte bevat nog een voorbeeld: 15 gaarden land in IJsselmonde (1358: in het ambacht van Ogier van Kralingen, strekkend van de Merwede tot de scheiding van Barendrecht), tussen Jan ver Battenz. en Geneken. Het werd op 4 augustus 1282 door Nicolaas I van Kats, ridder, verleend aan Pieter Haykenz. Op 15 maart 1314 verleende de nieuwe leenheer, Jan van Beaumont het later aan dezelfde Pieter Haykenz.[59]

Afb. 15 De oudste oorkonde in het Streekarchief te Gouda: 1 mei 1271.

Graaf Floris V verleent het Goed van Kats met het huis, hofsteden, land, molen, enz. als onversterfelijk leen aan Nicolaas I van Kats nadat deze al eerder dit eigen goed opgedragen had aan de graaf (n.b inclusief 400 gemet ambacht ten noorden van Kats dat Nicolaas al van de graaf in leen hield) Gegeven Zierikzee, 1 mei 1271.

Met drie zegels, 1. Floris V (verloren), 2. Albert heer van Voorne burggraaf van Zeelend, 3. fragment zegel Dirk van Teilingen (zegelstaart verloren. Afm. circa 180 x 229 mm.

SAMH OAS inv. nr. 185.
OHZ III nr. 1533.
Foto E. van der Hulst, 'Uijt den woesten bajard', Het leven in Schoonhoven. Geschiedenis van het bestuur *(Schoonhoven 2014) 136-142.*

[56] Gysseling *Ambtelijke bescheiden* 191, nr. 103 1271 mei 1 (transcriptie). E. van der Hulst, 'Uijt den woesten bajard' 136, foto van de oorkonde.
[57] Verhoef, *AGB 1*, Cartularium/Blaffert, fol. 152v.
[58] Roth, *Stille Waerheyt*, 266-269; Burgers, *Rijmkroniek*, 9770-9784.
[59] Kort, 'Leenkamers Graven van Blois' 91 leen nr. 246. De oorspronkelijke belening: OHZ V 2051 1282 aug. 3 en Verhoef, *AGB 1* fol. 99. Op hetzelfde folio, de belening door Jan van Beaumont aan dezelfde op 'half maart' 1313.

De vijand van mijn vijand is mijn vriend

Dat Nicolaas II van Kats zich vanaf medio 1300 aansloot bij opstandige Zeeuwen en Vlamingen wordt nu ook verklaarbaar. Zonder zijn goederen, en vogelvrij, was aansluiting bij de vijanden van graaf Jan II de enige mogelijkheid om zich te verzetten en zijn verlies misschien ook ongedaan te maken. Aangezien verlies van zijn goed tevens zijn nakomelingen betrof werd ook zoon Nicolaas III van Kats hierin betrokken.

Kader 3 Borg, borgstelling en borgtocht vóór de receptie van het Romeinse recht

Borg zijn is een erezaak; 'de samenleving' vertrouwt en bouwt erop. Borg zijn kun je ook niet zomaar afzeggen; borg zijn geldt lang. 'Borgen zijn familie' en andersom vormen familie de borgen.[60] Familie is hier de maagschap waartoe iemand behoort. De maagschap wordt gevormd door de levende mannelijke afstammelingen (inclusief de zonen van dochters) van een bet-overgrootvader. De maagschap betaalt aan zoenen en deelt erin mee in geval zoengelden ontvangen worden.[61] Jan van Renesse en Nicolaas II van Kats waren achterneven. Ze deelden overgrootvader Costijn I van Zierikzee, vermeld in 1226, grondlegger van het goed van Renesse met slot Moermond (afb. 9 en 10).[62] Daarom is, gezien in de middeleeuwen, begrijpelijk dat Nicolaas II van Kats borg werd voor Jan van Renesse en daarin desgevraagd ook volhardde.

Bij borgstelling en bij veten en zoen, moet onderscheid gemaakt worden tussen het tijdperk waarin juridisch de 'accusatoire procedure' gebruikelijk was en de tijd daarna met de 'inquisitoire procedure'. De overgang wordt gekenmerkt doordat tijdens de overgang het geleerde Romeinse recht werd geïmplementeerd: 'de receptie van het Romeins recht'. Die overgang ligt grofweg tussen 1400 en 1500, afhankelijk van regerende heren en de lokatie.[63]

De 'accusatoire procedure' voor de receptie verloopt volgens het geldende ongeschreven gewoonterecht waarin veel elementen van Germaans recht zitten. Daarin is de rechter geen rechter in hedendaagse zin, is een getuige geen getuige zoals nu, is bewijsmiddel geen bewijsmiddel in de zin van een middel om feiten vast te stellen. Bewijs wordt onder meer gevonden door een onschuldseed, door eedhelpers, een godsoordeel of een gerechtelijke tweekamp. De laatste twee middelen bood Jan van Renesse aan op 24 augustus 1299. Het gevaar van anachronistische interpretaties ligt daarom constant op de loer.[64]

Borgtocht is vóór de receptie de persoonlijke zekerheid dat de schuld -ook niet geldelijke- van een ander zal worden voldaan, dat een ander voor het gerecht zal verschijnen, dat bewijs zal worden geleverd en dat een zoenverdrag zal worden nagekomen.

Borgstelling, borg zijn, is vóór de receptie een hoofdverplichting; de schuldeiser kon terstond de borg aanspreken. Pas na de receptie van het Romeins recht wordt het een subsidiaire verplichting: na de receptie was de borg pas aansprakelijk wanneer de schuldenaar tevergeefs tot betaling of anderszins was aangesproken.

[60] A.S. de Blécourt, H.F.W.D. Fischer (bew.), *Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht* (7; Groningen 1967) 277-282, 311, 312 nrs. 196, 197, 212; W.C. van Binsbergen, *Poenaal panorama. Strafrechtshistorische verkenningen* (Zwolle 1986) 44-56; H.J.J. Vermeulen, 'Borgen zijn familie. De borgen van Jan van Beusichem en Culemborg, knape, op 19 oktober 1307' *Ons Voorgeslacht* 65 (2010) 394-408; De Keijzer, *Borgen* 8, 9.

[61] C. Glaudemans, *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum 2004) 252.

[62] De Keijzer, *Van Cats* 6, Geneagram 3.

[63] K. de Vries, *Bijdrage tot de kennis van het strafprocesrecht in de Nederlandse steden benoorden Maas en Schelde voor de vestiging van het Bourgondische gezag*, diss. RUG, (Groningen 1955) 3, receptie Romeins recht, 151 bewijs, 155 bewijsmiddel, 157, eed, eedhelpers, maagschap.

[64] R. Timmer, *Profeet in eigen land. Philips van Leiden en het publiek belang* (Hilversum 2000) 14, 66-89, 95, 197, 200, 201; M. Vrolijk, *Recht door gratie. Gratie bij doodslagen en andere delicten in Vlaanderen, Holland en Zeeland (1531-1567)* (Hilversum 2004) 24, 60, 72, 411, 449; M. Muller, *Misdaad en straf in een Hollandse stad* (Hilversum 2017) 30, 32; Binsbergen, *Poenaal panorama* 54-56; C.L. Hoogewerf, *Het Haarlemse stadsrecht (1245). Inleidende beschouwingen, tekst, vertaling en artikelsgewijs commentaar*, dissertatie UvA (Amsterdam 2001) 9, 10; Glaudemans, *Om die wrake wille,* 14, 21, 22, 68, 300-311.

Conclusie

De misdaden begaan door Nicolaas II van Kats, jegens graaf Jan II, was ‘medeplichtigheid aan de moord op Floris V’. Die medeplichtigheid ontstond door zijn borgstelling jegens de graaf voor zijn achterneef Jan II van Renesse. Deze eerste borgstelling had al plaats vóór 16 februari 1299. Nicolaas II van Kats bleef borg nadat neef Jan II van Renesse niet was verschenen voor gijzeling en berechting op 16 februari 1299. Van Kats bevestigde op 16 februari 1299 dat hij aan de borgtocht zou blijven voldoen. Neef Jan II van Renesse onderwierp zich ten tweede male aan de graaf op 24 augustus 1299. Hij beloofde toen zich te laten berechten tussen nu en komende ‘Paesschen’ 10 april 1300. Deze belofte werd door hem herhaald in een annex in OHZ 3501. De oorkonden OHZ 3500 zowel als 3501 zijn niet meer voorhanden. Uit registratie van deze oorkonden in het grafelijke cartularium valt echter vast te stellen dat deze overeenkomsten tussen de graaf en Jan II van Renesse over de berechting wel degelijk gesloten waren.

Door twee maal niet in rechte te verschijnen werd neef Jan II van Renesse eerloos en volkomen vredeloos. Hij werd daarmee ‘vanzelf’ veroordeeld voor medeplichtigheid aan de moord op Floris V. Hierdoor werden conform het toen geldende recht de borgen rechtstreeks aangesproken. Onder deze borgen was Nicolaas II van Kats die daarmee ook zelf medeplichtig werd aan de moord op Floris V en daardoor onmiddellijk zijn ‘lijf en goed’ verloor.

De graaf kon daarna ook nooit meer vrede noch vriendschap maken met Nicolaas II van Kats; moord op een graaf was onzoenbaar. Dat had de graaf ook meermaals bezworen: er zou nooit meer vrede worden gesloten met de moordenaars van Floris V en hun helpers. Daarom ontbreekt in alinea 5 van de Schoonhovense oorkonde van 1300 van de zijde van de graaf terecht een ontbindende voorwaarde, een tenzij.

Nicolaas II van Kats is dus meegetrokken als borg in de misdaden van achterneef Jan II van Renesse. Door twee maal niet in rechte te verschijnen, ondanks plechtige belofte, werd de verdenking jegens Van Renesse van medeplichtigheid aan de moord op graaf Floris V volgens het toen geldende recht vanzelf bewezen geacht (kader 3). Door zijn borgstelling volgens datzelfde geldende recht werd Nicolaas II van Kats vanzelf ook medeplichtig aan de moord op Floris V en verloor hij zijn ’lijf en goed’; hieronder ook het goed van Schoonhoven.

Nicolaas II van Kats sloot zich pas daarna, kort na 10 april 1300, aan bij zijn vrienden de ‘opstandige Zeeuwen en Vlamingen’, de vijanden van zijn vijand.

Vragen die blijven

Wat waren de misdaden die Nicolaas II van Kats pleegde jegens ‘de trouwe poorters gezamenlijk’ van Schoonhoven; het tweede motief dat genoemd wordt in de *narratio*, in alinea 6, waarbij wel een ‘tenzij’ gold.

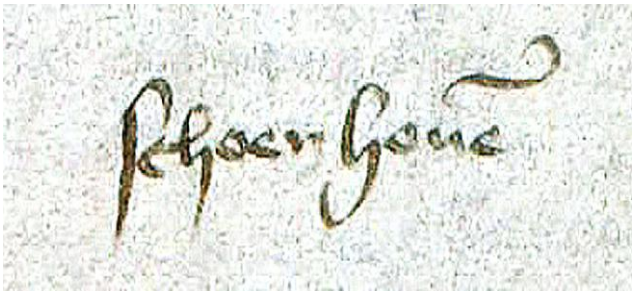
In deze oorkonde werd het privilege gegeven, de stede te versterken op eigen gezag, na ons aanraden (17). Wat behelsde dat ‘aanraden’? Wanneer werd de muur daadwerkelijk gebouwd?

Bijlage
De oorkonde van 21 augustus 1300; tekstregistratie, hertaling en commentaar

Het origineel is niet voorhanden.[65] De druk in Van Mieris II uit 1753, heeft als bronopgave *Perkament Register van de Charterkamer van Holland* , *E. L. 24, pag.* 28 (dat is nu AGH 289) en *Perkam. Register E. L. 6. pag.* 35 (dat is nu AGH 290).[66] Dit blijken de door Burgers gefotografeerde en gebruikte registraties te zijn: respectievelijk registratie B (AGH 289) (afb. 2) en registratie C (AGH 290).[67]

De teksten van de twee registraties zijn nagenoeg aan elkaar gelijk. Er is geen derde onafhankelijk afschrift bekend waardoor een vergelijking van drie onafhankelijke teksten niet mogelijk is. Daarom is het niet mogelijk om door deze vergelijking de originele tekst van de oorkonde met zekerheid te achterhalen.[68]

Transcriptie, hertaling en artikelsgewijs commentaar volgens vijf *Best practises*.[69] Er zijn 22 tekstregels op het papier tussen [x] rechte haken genummerd (afb. 2). Er werden voor de analyse 24 ‘Alinea’s’ onderscheiden. Inkortingen zijn opgelost zonder aanduiding.

Afb. 16 Opschrift van registratie B, AGH inv.nr. 289, waarschijnlijk 1325 aug. 1-1331 juli 23.

Foto Huygens ING. Bew. RKa.

[0]
1a. (rka: opschrift van B, zie afb. 16)
Schoen Hoven
Schoonhoven

---

[65] Cox, Kappers, *Stadsrechtprivileges en Handvesten,* 1300 aug. 21.
[66] Kort, *Inventaris archief Graven van Holland.*
[67] AGH 139: EL 6 = AGH 290 en EL 24 = AGH 289; Registers Grafelijkheid ZH 145, digitaal: https://resources.huygens.knaw.nl/registershollandsegrafelijkheid/ registratie /ZH_145.
[68] H.P.H. Camps, *De stadsrechten van graaf Willem II van Holland : een diplomatische, tekstkritische en historische studie* (Hilversum 1989) 37, 117.
[69] R. Kappers, D. Mentink, *Vijf Best practises*: 1. *Ad fontes*, terug naar de bronnen (naar Mentink 1989, dissertatie, stelling 1), 2. tekstoverlevering verzamelen (Koch, OHZ I p. XV-XIX), 3. origineel prevaleert, orthografie behouden, normalisatie leestekens, nummering van alinea’s (Koch, idem.), 4. respect voor originele interpunctie (Corpus Gysseling I, p. xi, xii), 5. analyse, hertaling, inhoud en commentaar (Hoogewerf, Haarlemse stadsrecht 9-11), toegepast in: R. Kappers en D. Mentink, ‘Schoonhoven, meer dan 725 ? Stadsrechten als ontwikkelingsproces in drie stappen’, *HEK* 30 (2006) 21-34; idem. **‘**Over een verplaatste grafelijke tol en een allesbehalve ‘mislukte’ ministad Ammerstol. Een succesvolle stadsrecht-verlening door graaf Willem III in 1322’, Inzending *Ignatius Walvisprijs 2020* (genomineerd) van de Stichting Archief en Librije Gouda; idem. ‘Stedelijke autonomie. Keurrecht voor Schoonhoven, gegeven door Jan van Beaumont met de stadsrechtoorkonde van 4 juli 1322’ *HEK* 34 (2010) 33-46; idem. ‘Schoonhovens vroegste stadsrecht uit circa 1280 vastgelegd door graaf Willem III. Zijn declaratoir vonnis van 4 mei 1322 ontrafeld en het duplo aan het licht gebracht’ in: D. Vuijk (red.) *De Schatkamer, Regionaal Historisch Jaarboek Archief en Librije Gouda* (Gouda 2023) 16-51.

1b. (rka: opschrift van C)
beloefte daer de grave beloeft die van schoenhoven zoe wat zij doen sullen tegens liclayse van cats scadeloes te houden etc
Belofte waarbij de graaf belooft die van Schoonhoven, ongeacht wat zij doen zullen tegen Nicolaas van Kats, schadeloos te houden, etc.

Alinea's 2, 3 en 4
2. [1] *Wi Jan grave van Heynnegouwen[a] etc. maken cond etc.*
Wij, Jan graaf van Henegouwen etc. maken bekend, etc.
3. *dat wi beloven ende verbinden[b] ons*
dat wij beloven aan, en ons verbinden

4. *jeghens onsen* [2] *ghetrouwen luden dien poirteren[c] van onser stede van Scoenhoven[d] ghemeenlike*
jegens onze getrouwen lieden, de poorters van onze stad Schoonhoven gezamenlijk

Inhoud en commentaar alinea's 2, 3 en 4
Alinea 2, 3 en 4 bevatten verkort de titel(s) van de oorkonder Wij Jan graaf van Henegouwen. De titels graaf van Holland en Zeeland, heer van Westfriesland (Jan II) en mogelijk meer titels, zijn verborgen in het 'etc.'. De verkorting van de titels en van de bekendmakings-formule is in de registraties gebruikelijk, evenals het weglaten van een eventuele aanroeping van de hogere macht.

De alinea's beschrijven de rechtshandelingen, beloven en zich verbinden, jegens de trouwe gezamenlijke poorters van Schoonhoven, die de geadresseerden of *destinatarissen* zijn.

Alinea's 5, 6 en 7
5. *dat wi nimmermeer en* [3] *maken pays noch vrienscippe met heren Niclayse van Cats[e]*
dat wij nooit meer vrede noch vriendschap maken met heer Nicolaas van Kats

6. *alse van den misgripe dat hi weder* [4] *ons ende weder onse goede lude van Scoenhoven mesgrepen hevet, (rka: deze komma zette Burgers; hij staat er niet!)*
vanwege de vergrijpen die hij jegens ons en jegens onze trouwe lieden van Schoonhoven begaan heeft [70]

7. *het en sie bi onser goeder lude wille* [5] *van Scoenhove[f] ghemeenlike ende bi horen rade*
tenzij met de wil van onze trouwe lieden van Schoonhoven gezamenlijk en na hun beraad

Inhoud en commentaar alinea's 5, 6 en 7
Samengevat is de rechtshandeling 'beloven' in (5), met het motief in (6) en een ontbindende voorwaarde in (7). De belofte van graaf Jan II is: nooit meer vrede noch vriendschap met heer Nicolaas van Kats aan te gaan. Dan volgen twee motieven: wegens vergrijpen jegens ons, en twee, wegens vergrijpen jegens onze trouwe lieden van Schoonhoven. Wat de vergrijpen zijn is in deze oorkondetekst verder niet uiteengezet.

De ontbindende voorwaarde (tenzij) heeft expliciet betrekking op de middaden jegens de Schoonhovenaren: tenzij de Schoonhovenaren gezamenlijk, 'ghemeenlike' hierop terug

[70] MNW, lemma 'misgripen': I b) Kwaad doen, zich vergrijpen (aan andermans rechten), c) Misdrijven, misdoen, begaan, nl. een misdaad of een misdrijf.

willen komen en na hun onderling beraad, ‘ende bi horen rade’.[71] Het is opmerkelijk dat de graaf van zijn kant geen ontbindende voorwaarde noemt: hij wil of kan hier kennelijk nooit meer op terug komen.

Alinea’s 8, 9, en 10
De alinea’s 8, 9 en 10 benoemen een hypothetische actie (8) plus de hypothetische reactie (9) en in dat hypothetische geval de belofte voor een daaropvolgende rechtshandeling van graaf Jan II: het waarborgen van schade en kosten (10).

8. *ende waer dat zake dat here Liclays van Cats of enich* [6] *mensche van sinen halven misdade op onse goede lude van Scoenhoven voirs.*,
En in het geval dat heer Nicolaas van Kats of iemand uit zijn naam, misdaden begaat jegens onze trouwe lieden van Schoonhoven, eerder genoemd,

9. *so wat dat si weder* [7] *deden op heren Liclayse van Cats of op die zine noetwers*[g] *om hem tebescermen*[h],
datgene wat zij uit noodweer terug deden tegen de heren Nicolaas van Kats of tegen de zijnen, om zichzelf te beschermen

10. *daer gheloven wi hem (rka: hen)* [8] *luden van Scoenhoven*[i] *scadeloes ende costeloes*
daarvoor beloven wij hen lieden van Schoonhoven schadeloos en kosteloos (te houden)

Inhoud en commentaar Alinea’s 8, 9, en 10
Samengevat: indien Van Kats een misdaad pleegt jegens de Schoonhovenaren en zij dan uit noodweer handelen, dan belooft de graaf hen in dat geval schadeloos en kosteloos te houden. Een waarborg voor schadevergoeding in het geval dat Nicolaas van Kats c.s. met geweld verhaal komt halen. Het is een waarborg op korte termijn voor een hypothetische kwestie.

Alinea’s 11, 12, 13, 14
Samengevat: de belofte van Jan II om de Schoonhovenaren als vrije mannen in hun vrije land te handhaven. Met opname van trouwe poorters in de ‘heerschappij’ van de graaf, met uitsluiting van degenen die met Nicolaas van Kats samenspanden.

11. *ende (hem) binnen lands vriliken te*[j] *houden sonder enich*[k] *weder* [9] *segghen.*
en hen in hun vrijheid te handhaven binnen de vrijheid van hun land, zonder daar ooit op terug te komen (zie ook boven bij Inhoud en commentaar alinea’s 5, 6 en 7).

12. *Voird soe nemen wi in onsen rechte bescermesse*[l] *alle die ghene die poirters sien, die hier* [10] *na*[m] *poirters worden zullen in onser voirseyder stede van Scoenhoven, beyde hoir lijf ende hoir goed*,
Voorts nemen wij in onze gerechtelijke bescherming op allen die poorters zijn, die hierna poorters zullen worden in onze eerder genoemde stad van Schoonhoven, met zowel hun lijf als met hun goed,

[71] MNW, lemma ‘raden’: I. Intr. 1) zijn gedachten over iets laten gaan, iets bij zich zelven overleggen, ergens op peinzen of zinnen [...] 2) Vooral in de betekenis zich een meening vormen aangaande zaken die hem onbekend zijn. II Trans. 1) Beramen, overleggen, vooruit bedenken of in orde brengen. 2) De gewone opvatting is reeds in het Middelnederlands iemand iets aanraden.

13. *ende* [11] *beloven hem terechte te houden ende te bescermen van desen daghe voirwaert jeghens elken men* [12] *sche*,
en (wij) beloven hen voortaan in hun recht te handhaven en te beschermen vanaf heden tegenover iedereen

14. *uyt ghesteken n alle die poirters van Scoenhoven die hem met heren Liclayse van* [13] *Cats gheset hebben of hier na setten zullen weder ons of weder onse goede lude van Scoen* [14] *hove o voirs.p*
met uitzondering van alle poorters van Schoonhoven die samenspanden met heer Nicolaas van Kats, of zich hierna zullen samenspannen tegen ons of tegen onze trouwe lieden van Schoonhoven voorgenoemd.

Inhoud en commentaar Alinea's 11, 12, 13, 14
Alinea 11, *dispositio*, en hen binnen hun vrijheid als vrije mannen te handhaven zonder daar ooit op terug te komen.[72]

Feodaal bestaan er vrijen naast onvrijen welke laatsten feodaal gebonden zijn. Al in 1280 worden de geboren poorters van Schoonhoven 'vri en ledig' genoemd: vrij en feodaal ongebonden.[73] Op 4 mei 1322 herbevestigt Willem III deze feodale ongebondenheid: Schoonhoven is een 'vrije stede'.[74]

'Binnen lands vriliken te houden' hertaald 'te handhaven binnen de vrijheid van hun land'.[75] Het Goed van Schoonhoven, met de onderdelen het Land en de Poort, is een vrije hoge heerlijkheid. Het is een uit eigen opgedragen goed dat de graaf van Holland in leen weer heeft teruggegeven. De graaf is er dus tevens de suzerein, de hoogste leenheer in de feodale piramide. Zonder daar ooit op terug te komen: 'sonder enich weder segghen'.

Alinea 12, *dispositio* 'in bescherming nemen': de graaf neemt de huidige en toekomstige poorters van Schoonhoven op in zijn gerechtelijke bescherming met hun lijf en hun goed.

'In gerechtelijke bescherming nemen' is in de relatie tussen heer en poorter de tegenhanger van 'manschap doen'. De heer beschermt de poorters en hun recht, tegen anderen van buiten en zal in de poort hun rechten onderling handhaven. Samengevat, de heer confirmeert de bestaande rechten van de poorters van Schoonhoven.

Alinea 13, en belooft hen in hun recht te handhaven en te beschermen vanaf nu tegenover iedereen

Alinea 14, *rechtshandeling,* uitsluiting: met uitsluiting van alle poorters die met Nicolaas van Kats samen-spanden, of zullen samenspannen, tegen ons en tegen onze poorters van Schoonhoven.
Er waren zeker poorters die zich onder Nicolaas van Kats geschaard hadden.[76] Bijvoorbeeld, vrijwel zeker, de schepenen in Schoonhoven die voor het jaar 1300 aangesteld waren door heer Nicolaas van Kats; op dat moment van benoemen was hij de rechtmatige stadsheer. Ook

[72] MNW, lemma 'binnen', I. als voorzetsel-genitief, alfa 1, zie aldaar 'binnen lands'.
[73] Kappers, Mentink, 'Schoonhoven, meer dan 725', Alinea 22, 23, vrij en ledig zijn zoals geboren poorters; Kappers, Mentink, 'Schoonhoven, oudste stadsrechten 1280', Alinea 6, vrije stad.
[74] R. Kappers, D. Mentink, 'Schoonhovens vroegste stadsrecht uit circa 1280 vastgelegd door graaf Willem III. Zijn declaratoir vonnis van 4 mei 1322 ontrafeld en het duplo aan het licht gebracht' in: Vuijk (red.) *De Schatkamer (2023)* aldaar 38, Alinea 6.
[75] MNW, lemma 'vrilike' (vriliken), bijwoord, 2. Zelfstandig, als een vrij man, 3. Vrijelijk, in vrijheid, zóó dat men zijn eigen meester is, ongehinderd.
[76] MNW, lemma 'setten' II, wederkerig 'Hem setten', B. met voorzetselbepaling (in dit geval 'met'), 5. zich stellen, zich begeven onder.

zullen er andere functionarissen door hem aangesteld zijn, zoals op het kasteel. De schepenen waren door eed, net als alle poorters door hun poortereed, aan hun stadsheer gebonden. Eed was niet 'zomaar iets'; eed was zeker destijds heilig. Een deel van hen zal daarom trouw gebleven zijn aan Nicolaas van Kats.

Alinea 15, 16, 17
Samengevat, aan de Schoonhovenaren toestemming geven en volmacht (15), voor een nieuw privilege, te weten 'de stede Schoonhoven vesten moghen' (16), en de bevoegdheid geven (de stede) te versterken op eigen gezag, na ons aanraden (17)

15. *Voirt*[q] *so gheven wi oirlof ende volle macht onsen goeden luden van Scoenhove*[r]
Voorts geven wij toestemming en volledige volmacht aan onze trouwe lieden van Schoonhoven

16. [15] *dat si onse voirseyde stede van Scoenhove*[s] *vesten moghen*
dat zij onze stad Schoonhoven mogen omvesten

17. *ende vaste maken so waer dat zi willen* [16] *alse hem goed dinken*[t] *zal bi onsen rade*
en versterken waar ze maar willen en zoals hen goeddunken zal, na ons beraad.

Inhoud en commentaar Alinea 15, 16, 17
Het bouwen van een versterking is een regaal (konings-)recht.[77] Vesten betekent vast of stevig maken, door verdedigings- of vestingwerken, ook met levende strijdkrachten, vooral een stad.[78] Door vesten wordt de relatie met het omringende platteland veranderd (afb. 1 en 8). Er ontstaat een fysieke afscheiding met het recht deze afscheiding desnoods af te dwingen en te handhaven met de verzekering van de steun van de graaf. Te versterken waar zij maar willen en zoals hen zal goeddunken is een bevoegdheid die de poorters na beraad gegeven wordt. De autonomie ten opzichte van het omringende platteland wordt veranderd, en de autonomie ten opzichte van de heer wordt vergroot.

Alinea's 18, 19
De alinea's 18 en 19 bevatten de extra belofte de poorters financieel te verzekeren en hen te helpen tegen iedereen die hen het vesten en sterk maken zou willen hinderen of beletten.

18. *ende daer toe so gheloven wi hem te sekeren*
en boven dien beloven wij hen financieel te verzekeren

19. *ende te helpen weder* [17] *elken mensche die hem dat wederstonde op dat iement wederstaen wilde.*
en te helpen tegen iedereen die hen dat zou beletten of dat zou willen beletten.

Inhoud en commentaar Alinea's 18, 19
De rechtshandeling is 'beloven'. De belofte om de poorters financieel te verzekeren bij het vesten en 'sterk maken' is een waarborg voor een zaak die zich al aangediend heeft met de 'misgripen' van 1300 en die zich zeker verder in de toekomst zal blijven aandienen. Dit gebeurt bijvoorbeeld later in 1321 bij het verzoek om te beginnen met het bouwen van 'uwe

[77] J. van Loon, *De ontstaansgeschiedenis van het begrip 'stad'* (Gent 2000) 182.
[78] MNW, lemma 'vesten', I.1, I.2.

poirte'... want wij u helpen sullen ende willen ... als wij sculdich sijn te doen'. Dit laatste grijpt terug op de belofte in alinea 18 en 19 om dit financieel te verzekeren. Het leidde in 1321 tot de uitspraak 'als wij -Jan van Beaumont- sculdich sijn te doen'.[79] Opmerkelijk, want er lijkt geen rem op; het is een blanco cheque voor het bouwen van grachten en muren. Echter 'bi onsen rade', ofwel overleg met ons moet wel hebben plaats gehad.

Alinea 20, 21, 22
Samengevat: bevestiging van de gedane hulde door de poorters gevolgd door confirmatie door de graaf.

20. *Ende omme die [u] gro [18] te ghetrouwichede die wi vonden hebben in onsen goeden luden van Scoenhoven voirs.*
En vanwege de huldiging die wij ondergaan hebben van onze trouwe lieden van Schoonhoven eerder genoemd,

21. *ende om dien* [19] *goeden dienst die[v] zi ons ghedaen hebben in onsen oirloghe,*
en vanwege hun goede diensten die zij jegens ons gedaan hebben tijdens onze oorlogen

22. *so binden wi ons ende alle onse nachomelinghe (rka: naeko* [20]*melinghe) graven van Holland[w] alle dese voirseyde dinghe te houdene ende wel te volcomene alsoe zi hier* [21] *voirscreven staen.*
daarom verbinden wij ons en al onze nakomelingen (afb. 17) als graven van Holland, alle voorzegde afspraken te zullen handhaven en te vervullen zoals ze hierboven beschreven staan.

Inhoud en commentaar Alinea's 20, 21, 22
De poorters hebben hulde gebracht voor nu en in de toekomst. In de oorkondeteksten door Jan van Beaumont in zijn cartularium wordt de hulde van leenmannen steeds verwoord als 'om menighen trouwen dienst die zij ons dikwijls gedaan hebben en nog zullen doen'.[80] De huldiging hier op 21 augustus 1300 is in dezelfde bewoordingen gesteld. Ook de huldigingen bij de stadsrechten van Enkhuizen (1356), Goes (1405), Monnikendam (1356) en Naarden (1353) worden met deze bewoordingen gedaan,[81] evenals door Dordrecht in 1304 die Smit de 'reden voor de bevestiging noemt'.[82]

Vanwege onze huldiging door de Schoonhovenaren (20), en hun betoonde diensten tijdens onze oorlogen (21) belooft de graaf, ook voor de graven van Holland na hem, alle hier en nu gemaakte afspraken, te handhaven en te vervullen.

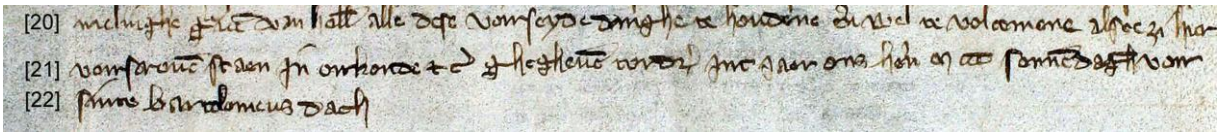
[79] Kappers, Mentink, 'Vroegste stadsrecht 1280. Declaratoir vonnis ontrafeld' in: Vuijk (red.) *De Schatkamer, Regionaal Historisch Jaarboek Archief en Librije Gouda* (2023) 16-51.
[80] J.G. Smit, *Vorst en onderdaan. Studies over Holland en Zeeland in de late middeleeuwen*, dissertatie UvU 1993 (Leuven 1995) 105; Schoonhoven: Verhoef, *AGB 1,* trefwoord 'om trouwe dienst die si ons ghedaen hebben en noch doen sellen' of soortgelijke formulering, passim (113 hits). Digitaal www.onsvoorgeslacht.nl auteur H.A.Verhoef, *AGB 1*, bronbewerkingen, 'blaffert'.
[81] J.C.M. Cox, *"Hebbende privilege van stede". De verlening van stadsrechtprivileges in Holland en Zeeland (13e - 15e eeuw)*, dissertatie RU Leiden (Den Haag 2011).
[82] Mieris II, 43, 7 oct. 1304; Smit, *Vorst en onderdaan* 105.

Alinea 23, 24
Het slotprotocol: de slotformule met plaats en datum

23. *In oirkonde etc.*
Om dit vast te leggen, etc.

24. *Ghegheven Tordrecht*[x] *int jaer ons Heren M CCC*[y] *sonnendaghes voir* [22] *sinte Bartolomeus*[z] *dach.*
Gegeven te Dordrecht in het jaar ons Heren MCCC ‘s-zondags voor sint Bartholomeus dag

Inhoud en commentaar Alinea 23 en 24
In de registraties werd de gebruikelijk slotformule steeds ingekort; ook hier.
Uitgevaardigd te Dordrecht op 21 augustus 1300.

Afb. 17 De drie slotregels 20, 21, 22 van registratie B, AGH inv.nr. 289, waarschijnlijk 1325 aug. 1-1331 juli 23. Foto Huygens ING. Bew. RKa.

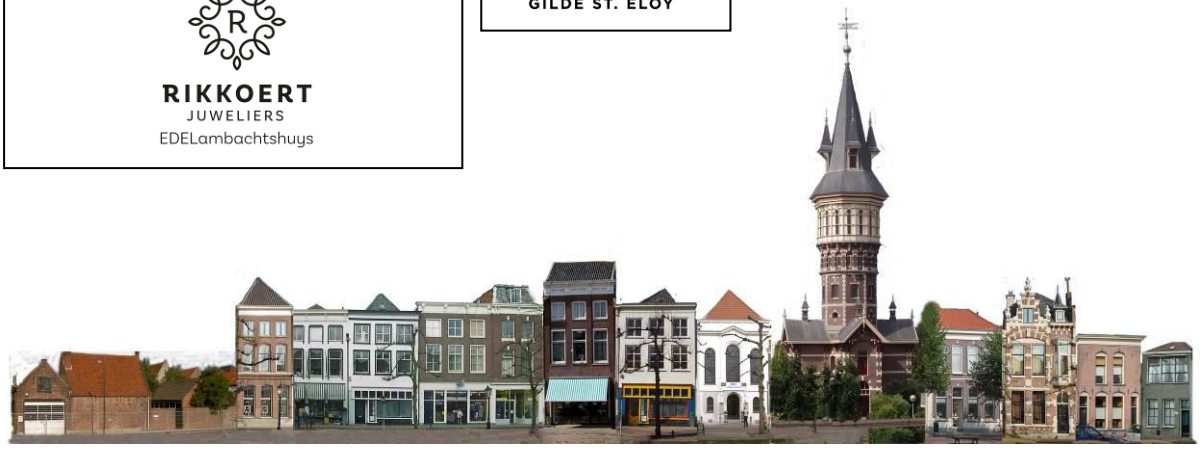
Dank aan onze sponsors van 2026
'Zilverstad: dat onderscheidt ons van de rest'

RIKKOERT JUWELIERS

GILDE ST. ELOY

MARJON KAPPERS edelsmederij schoonhoven

RIKKOERT JUWELIERS EDELambachtshuys

Panorama van de Zilverstad *

POORT JUWEEL

Herens & Herens daar waar het sieraad begint

Taxatiebureau Drs. G.J.W. Hamel, FGA

HOTEL RESTAURANT BELVEDERE

DE VAAL

WIEWEL GOUDSMEDEN

**Panorama van de Zilverstad, adressen v.l.n.r. Havenstraat 49, 47a, Haven 69, Haven 64, 66, 68, 70, 54, 66, 13, Bij de Watertoren, Haven 7, 61, Nes 22, Scheepmakershaven 30. Werkplaats/huis van: Zilverfabriek A. Mesker & Zn, Zilverfabriek P. van Oostrom & Zn, Pieter van Sonsbeek, Artis Causa (Huub Rogier, Gabri Schumacher)/Jan Ariensz, Willem Littel Wmz, Gillis Grevink, Jacob Kooiman AGz/Andries Graves Kooiman, Adrianus Kuijlenburg Jz, Rikkoert Edelambachtshuys, Paul de Vries/Wouter van Balen/Titiaan de Geer, Juwelier Rikkoert, Jacob G.J. Niekerk, F. Edeling, H.C. Daudt. Foto's en Collage RKa.*